

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Державний заклад «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

Факультет дошкільної педагогіки та психології

Кафедра сімейної та спеціальної педагогіки і психології

Кваліфікаційна робота магістра

**РОЗВИТОК ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ У ДІТЕЙ
ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ**

Виконала: здобувачка

освітнього ступеня магістра

заочної форми навчання

ОПП «Дошкільна освіта. Практична
психологія в закладах дошкільної освіти»

спеціальності 012 Дошкільна освіта

Лисименко Альбіна Борисівна

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Літовченко Ольга Василівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	7
1.1. Поняття уваги та її види в психології.....	7
1.2. Особливості довірливої уваги у дітей дошкільного віку.....	11
1.3. Зв'язок між мовленнєвим розвитком та розвитком довірливої уваги.....	13
1.4. Порухення мовлення у дітей: класифікація та їх вплив на пізнавальні процеси.....	19
Висновки до 1 розділу.....	23
Розділ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	25
2.1. Діагностика рівня розвитку довірливої уваги у дітей з порушеннями мовлення.....	25
2.2. Результати діагностики рівня розвитку довірливої уваги у дітей з порушеннями мовлення.....	31
Висновки до 2 розділу.....	35
Розділ 3. КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	37
3.1. Вправи і завдання для розвитку довірливої уваги у дітей із порушеннями мовлення.....	37
3.2. Розвиток довірливої уваги у дітей із порушеннями мовлення через різні види діяльності.....	48
3.3. Методичні рекомендації для вихователів та батьків щодо розвитку довірливої уваги у дітей з порушенням мовлення.....	57

3.4. Результати корекційно-розвиткової роботи з формування довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення.....	62
Висновки до 3 розділу.....	67
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Актуальність дослідження визначається тим, що розвиток довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення є важливою проблемою сучасної педагогіки, психології та логопедії. Увага відіграє ключову роль у формуванні мовленнєвої діяльності, навчальної адаптації та когнітивного розвитку дитини. За результатами досліджень О. Бєлової, Ю. Бугери, О. Войтенко, А. Галети, О. Кононенко, І. Марченко та інших учених, діти з мовленнєвими порушеннями часто стикаються з труднощами у розвитку довільної уваги. Основні проблеми включають недостатню концентрацію, труднощі з переключенням і стійкістю уваги, що ускладнює процес сприйняття, розуміння та відтворення мовлення.

На думку учених (О. Вінокурова, Н. Компанець, Ю. Мішина, Т. Соценко та ін.), довільна увага відіграє ключову роль у когнітивному розвитку дитини, адже саме вона забезпечує можливість утримувати мовний матеріал у пам'яті, аналізувати отриману інформацію та будувати логічні висловлювання. У дітей із порушеннями мовлення слабкий контроль уваги може призводити до швидкого виснаження під час виконання навчальних завдань, труднощів у слуховому сприйнятті мовлення дорослих і недостатньої організованості діяльності; дітям важко зрозуміти звернене мовлення, підтримати діалог та дотримуватись правил спілкування.

Усе зазначене стало підґрунтям для вибору теми дослідження «Розвиток довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення».

Об'єкт дослідження: розвиток довільної уваги у дітей з порушеннями мовлення.

Предмет дослідження: вплив мовленнєвих порушень та взаємозв'язок розвитку довільної уваги та мовлення у дітей з порушеннями мовлення.

Мета дослідження: визначити особливості розвитку довільної уваги у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та розробити методику корекційно-розвиткової роботи з формування довільної уваги у

дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти розвитку довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення.
2. Провести дослідження особливостей довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення.
3. Розробити та апробувати методику корекційної роботи з розвитку довільної уваги у старших дошкільників із мовленнєвими порушеннями.
4. Проаналізувати результати впровадження методики корекційної роботи з розвитку довільної уваги у старших дошкільників із мовленнєвими порушеннями з використанням статистичних методів.

Теоретичні основи дослідження: роботи Д. Голмана, О. Соловйової про розвиток довільної уваги в процесі діяльності, навчання та взаємодії; дослідження Т. Дуткевич, Н. Компанець, Р. Павелків щодо взаємозв'язку уваги та мовлення; праці О. Белової, О. Гайдукевич, О. Кононко, І. Марченко про особливості уваги при мовленнєвих порушеннях; педагогічні та ігрові підходи А. Богуш, Н. Гавриш, О. Гончаренко, Н. Кудикіної, Н. Луцан.

Методи дослідження: теоретичні методи: аналіз та узагальнення наукової літератури; емпіричні методи: констатувальний етап експерименту, психодіагностичні методики визначення рівня розвитку довільної уваги у дітей; спостереження; формувальний етап експерименту: розробка комплексу вправ, ігор та навчальних завдань для покращення довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення; статистичні методи обробки результатів.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні специфічних особливостей розвитку довільної уваги у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та обґрунтуванні ефективних методичних підходів до її формування. Обґрунтовано вплив мовленнєвих порушень на рівень концентрації, стійкості, обсягу та переключення уваги. Розроблено та апробовано корекційно-розвиткову методику формування довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення, що враховує їхні індивідуальні особливості.

Практична значущість: розроблена методика сприятиме підвищенню довірливої уваги у дітей із мовленнєвими порушеннями, що позитивно вплине на їхню мовленнєву діяльність і пізнавальну активність.; використання вправ та ігор допоможе фахівцям ефективніше працювати з такими дітьми й покращить їхню підготовку до школи.

Дослідно-експериментальна база дослідження: спеціалізоване ЗДО №235, м. Одеси та ЗДО «Ясла-садок» №304, м. Одеси.

Апробація та впровадження результатів дослідження: результати дослідження були обговорені на засідання кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології ПНПУ ім. К.Д. Ушинського і відображено в збірнику матеріалів V Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія та практика» (6 листопада 2025 року) м. Одеса, Україна. За результатами участі у конференції опубліковано наукову статтю.

Структура роботи: дослідницька робота складається зі вступу, трьох змістовних розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 69 сторінок основного тексту. Робота містить 2 таблиці, 2 рисунки і 7 додатків. У списку використаних джерел – 76 найменувань.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

1.1. Поняття уваги та її види в психології

Увага – це когнітивний процес, який дозволяє людині зосереджуватися на певних об'єктах або діях, ігноруючи при цьому зайві чи несуттєві подразники. Вона є ключовим елементом психічної діяльності, оскільки без неї неможливе ефективне сприйняття, запам'ятовування та навчання [48, с. 87].

В психології (С. Кузікова, Р. Павелків, О. Пасько, Л. Соловйова та ін.) увагу розглядають не як окремий психічний процес, а як важливу функцію, що супроводжує сприйняття, мислення, пам'ять і навіть емоційну сферу людини. Це своєрідний «фільтр», який допомагає нам не потонути в інформаційному потоці, а вибрати те, що дійсно важливо в конкретний момент [38, с. 161], [49, с. 235].

Н. Пихтіна виділяє кілька основних видів уваги, кожен із яких має свої особливості та механізми регуляції:

1. Мимовільна увага – виникає без будь-яких зусиль з боку людини, за рахунок природної реакції на яскраві, несподівані або значущі подразники. Наприклад, гучний звук, різка зміна світла або новий предмет у полі зору автоматично привертають нашу увагу. Такий тип уваги є найдавнішим у філогенетичному розвитку і особливо характерний для маленьких дітей.

2. Довільна увага – це усвідомлене і цілеспрямоване зосередження на певній діяльності чи об'єкті. Вона потребує вольових зусиль і є результатом навчання та виховання. Наприклад, коли учень намагається сконцентруватися на виконанні складного завдання, долаючи відволікаючі чинники, він використовує саме довільну увагу.

3. Післядовільна увага – вона поєднує риси двох попередніх видів. Спочатку людина докладает зусиль для концентрації (довільна увага), але в процесі діяльності інтерес і мотивація настільки захоплюють її, що увага

починає утримуватись автоматично, без додаткових вольових зусиль. Це найефективніший вид уваги, оскільки людина залишається зосередженою без значного напруження.

4. Зовнішня (сенсорна) та внутрішня увага: зовнішня увага спрямована на об'єкти зовнішнього світу — звуки, зображення, запахи; внутрішня увага фокусується на власних думках, відчуттях, переживаннях, що дуже важливо, наприклад, для творчої або інтелектуальної діяльності [51, с. 59-60].

С. Кузікова вважає, що увага є одним із найважливіших когнітивних процесів, які забезпечують ефективне сприйняття, обробку та засвоєння інформації. Вона не є однорідною функцією, а складається з кількох компонентів, кожен із яких відіграє особливу роль у розумовій діяльності людини. Серед них ключове значення мають концентрація, стійкість, розподіл та переключення уваги [38, с. 162].

За психологічним словником В. Синявського, концентрація уваги – це здатність людини зосереджувати свою увагу на конкретному об'єкті або діяльності протягом певного часу, ігноруючи незначні або сторонні подразники [53, с. 149]. Наприклад, дитина, яка розфарбовує картинку, повинна утримувати свою увагу на деталях малюнка, не відволікаючись на навколишні звуки чи рухи інших людей. Дорослий, що читає книгу, концентрується на змісті тексту, не звертаючи уваги на зовнішні фактори, такі як шум за вікном або розмови оточуючих.

Ю. Мішина виділяє фактори, що впливають на концентрацію уваги: інтерес до завдання (чим цікавіше, тим легше зосередитися); відсутність відволікаючих подразників (зайві шуми, рух, світлові ефекти); рівень втоми (виснажена людина швидше втрачає концентрацію); мотивація (наявність мети допомагає утримувати увагу) [45, с. 28].

Авторка вважає, що для розвитку концентрації уваги у дітей дошкільного віку доцільно використовувати спеціальні вправи (наприклад, «Знайди відмінності»), виконання завдань потребує спокійної обстановки та чергування активної діяльності та відпочинку.

Л. Соловйова зазначає, що стійкість уваги – це здатність довго утримувати зосередженість на одному завданні або об'єкті без значного зниження якості роботи. Стійка увага дозволяє людині ефективно виконувати завдання, які вимагають тривалої розумової або фізичної напруги. Наприклад, учень, який пише твір, повинен зосереджуватися на формулюванні думок протягом певного часу. Логопед під час занять з дитиною має уважно спостерігати за її реакціями і не втрачати зосередженості [61, с. 11].

На її думку, на стійкість уваги впливає загальний рівень розвитку нервової системи, фізичний і психологічний стан (втома знижує стійкість уваги), різноманітність діяльності (монотонні завдання швидше виснажують увагу). Необхідно виконувати завдання із поступовим збільшенням тривалості; дитина має працювати з цікавими матеріалами, які підтримують інтерес; слід використовувати активні методик навчання (ігри, рухливі вправи) [61, с. 12].

Т. Соценко узагальнює, що розподіл уваги – це здатність одночасно контролювати кілька дій або процесів, не знижуючи їхньої якості. Ця навичка є необхідною в багатьох життєвих ситуаціях. Наприклад, вчитель під час уроку стежить за класом, пояснює матеріал та оцінює поведінку учнів. Водій автомобіля керує транспортним засобом, стежить за дорогою, слухає навігацію та розмовляє з пасажиром [62, с. 244].

Авторка вважає, що на розподіл уваги впливають досвід та навички (чим більше практики, тим легше розподіляти увагу), складність завдань (простішими діями легше керувати одночасно), рівень стресу (у напружених ситуаціях важче розподіляти увагу). Для тренування розподілу уваги необхідно виконання одночасних завдань (наприклад, говорити та писати одночасно); доцільно використовувати мультитаскінг в ігровій формі (завдання на координацію рухів і мовлення) та вправи на одночасне слухове та зорове сприйняття [62, с. 245].

Дослідження Н. Компанець зосереджено на такому аспекті, як

переключення уваги, що є здатністю швидко змінювати фокус уваги з одного об'єкта на інший або перемикатися між завданнями відповідно до зміни ситуації. Ця навичка допомагає швидко адаптуватися до нових обставин. Наприклад, дитина, яка виконувала завдання на малювання, повинна без труднощів переключитися на читання. Офісний працівник може швидко змінити вид діяльності, якщо виникає термінова справа [32, с. 19].

Автор зазначає, що на переключення уваги впливає: гнучкість мислення (чим краще розвинена ця навичка, тим легше переключатися); емоційний стан (стрес або перевтома можуть уповільнювати переключення); тип завдань (різко змінювати діяльність із розумової на фізичну легше, ніж навпаки).

Для покращення переключення уваги доцільно використовувати завдання, що вимагають швидкої зміни дій (наприклад, ігри «День – ніч»), практику швидкого адаптування до нових правил у грі або навчанні, тренування швидкості реакції через вправи на зміну завдань [31, с. 36].

Отже, концентрація, стійкість, розподіл та переключення уваги є важливими складовими пізнавальної діяльності людини. Розвиток цих навичок допомагає краще засвоювати інформацію, ефективно виконувати завдання та успішно адаптуватися до змінних умов. Розвиток цих аспектів уваги є особливо важливим для дітей, оскільки вони закладають основу для майбутньої успішної навчальної та професійної діяльності.

Т. Дуткевич підкреслює, що у дітей увага формується поступово і проходить кілька етапів розвитку. Спочатку домінує мимовільна увага, яка є природною реакцією на нові стимули. У міру дорослішання діти починають усвідомлено керувати своєю увагою, що є основою для навчання, соціалізації та розвитку пізнавальних процесів [21, с. 152].

О. Вінокурова вважає, що діти з порушеннями мовлення часто мають труднощі з концентрацією та утриманням уваги. Це пов'язано з тим, що мовлення і увага тісно взаємопов'язані: слабкий розвиток мовленнєвих навичок може ускладнювати розуміння інструкцій, запам'ятовування інформації та її обробку. Саме тому у роботі з такими дітьми важливо не

тільки розвивати мовлення, але й приділяти увагу формуванню навичок концентрації та регуляції уваги [12, с. 39].

Отже, розуміння механізмів уваги та її видів допомагає знайти ефективні методи розвитку цього процесу, що особливо актуально для дітей із мовленнєвими порушеннями. Правильна робота в цьому напрямку допомагає їм краще засвоювати нову інформацію, розвивати пам'ять і мислення, а також підвищувати рівень самостійності в навчальній та побутовій діяльності.

1.2. Особливості довільної уваги у дітей дошкільного віку

Дошкільний вік (від 3 до 6–7 років) є періодом активного розвитку всіх психічних процесів, у тому числі й уваги. Саме в цей час дитина починає вчитися керувати своєю увагою, свідомо зосереджуватися на певних завданнях і утримувати її протягом деякого часу. Однак довільна увага у дошкільників ще недостатньо розвинена, і вони швидко втомлюються, легко відволікаються на сторонні подразники [15, с. 9].

Т. Дуткевич висловлює думку про те, що довільна увага – це здатність дитини свідомо контролювати свою зосередженість на певному об'єкті або діяльності. Вона потребує вольових зусиль і є основою для подальшого навчання в школі [21, с. 190].

За Ж. Воловодівською, формування довільної уваги у дошкільному віці пов'язане з розвитком пам'яті, мислення та мовлення. Спочатку дитина здатна концентруватися лише на тому, що її цікавить (мимовільна увага). Однак поступово вона починає розуміти, що іноді потрібно докладати зусиль, щоб утримувати увагу навіть на менш привабливих або складних завданнях [15, с. 10].

Ю. Мішина до основних особливостей довільної уваги у дітей дошкільного віку відносить:

1. Короткотривалість уваги: діти можуть утримувати увагу на одному завданні в середньому від 5 до 15 хвилин, залежно від віку та інтересу до діяльності; чим цікавіше завдання, тим довше дитина зберігає концентрацію.

2. Швидке виснаження – довільна увага у дошкільників нестійка: після нетривалого зосередження вони швидко втомлюються і починають відволікатися. Саме тому важливо чергувати різні види діяльності, щоб уникнути перевтоми.

3. Велика залежність від зовнішніх подразників: яскраві предмети, нові звуки, рухи інших дітей легко відволікають малюка; для кращої концентрації важливо створювати спокійне середовище під час занять.

4. Розвиток через гру: діти найкраще концентруються під час ігрової діяльності, тому навчання має бути організоване в ігровій формі. Завдання, подані як гра, утримують увагу значно довше, ніж нудні або одноманітні вправи.

5. Необхідність зовнішнього контролю зумовлена тим, що маленькі діти ще не можуть самостійно довго утримувати увагу, тому їм потрібні підказки, заохочення і нагадування з боку дорослих. Наприклад, батьки чи вихователі можуть використовувати словесне підкріплення: «Давай ще трішки попрацюємо, а потім пограємо».

6. Ближче до 6 років у дітей з'являється здатність контролювати свою увагу свідомо (самоконтроль), хоча цей процес ще не є повністю автоматизованим. Вони починають розуміти, що можуть «примусити» себе зосередитися на завданні, якщо це потрібно для досягнення мети [45, с. 26-27].

На думку Н. Компанець, для розвитку довільної уваги у дошкільників доцільно застосовувати:

1) ігри на концентрацію: «Що змінилося?» – дитині показують набір предметів, а потім змінюють один із них, і вона має помітити, що змінилося; «Знайди зайве» – малюкові пропонують кілька предметів або картинок, серед яких один зайвий, «Повтори рух» – дитина повинна уважно спостерігати за дорослим і повторювати його рухи;

2) чіткий режим дня: регулярність допомагає дітям навчитися перемикаати увагу між різними видами діяльності; якщо дитина звикає до того, що є час для гри, навчання, відпочинку, їй легше налаштовуватися на зосереджену роботу [32, с. 27];

3) завдання, що вимагають уважності: лабіринти, розфарбовки за номерами, пошук відмінностей – усе це допомагає розвивати зосередженість;

4) зниження відволікаючих чинників, тому під час виконання завдань варто прибирати зайві подразники: вимикати телевізор, прибирати зайві іграшки.

5) фізична активність: чергування розумової та рухової активності допомагає дітям довше утримувати увагу, наприклад, після 10 хвилин малювання можна зробити коротку руханку, а потім повернутися до заняття [32, с. 29].

Отже, довільна увага у дітей дошкільного віку тільки починає формуватися і ще потребує значної підтримки з боку дорослих. Діти швидко втомлюються, легко відволікаються, але здатні утримувати увагу довше, якщо заняття цікаве та подане у вигляді гри.

Щоб розвинути довільну увагу, важливо використовувати ігрові методи, заохочувати самоконтроль і поступово збільшувати час на зосереджену діяльність. Це допоможе дитині краще підготуватися до навчання в школі та зробить її більш організованою та уважною.

1.3. Зв'язок між мовленнєвим розвитком та розвитком довільної уваги

Дослідження О. Белової доводить, що мовлення та увага – два важливі когнітивні процеси, які тісно взаємодіють і впливають один на одного. Довільна увага допомагає дитині зосереджуватися на мовленнєвих завданнях, таких як слухання, розуміння та формулювання думок, а

мовлення, у свою чергу, сприяє регуляції уваги, допомагаючи дитині краще контролювати свою діяльність [5, с. 22].

На думку дослідниці, цей взаємозв'язок особливо помітний у дошкільному та молодшому шкільному віці. Діти з порушеннями мовлення часто мають труднощі з утриманням уваги, що ускладнює сприйняття та відтворення мовного матеріалу. Водночас слабка довільна увага може сповільнювати мовленнєвий розвиток, оскільки дитині складно зосередитися на сприйнятті та засвоєнні мовних конструкцій [4, с. 59].

О. Гайдукевич особливу роль у формуванні уваги відводить словесним інструкціям, самостійній вербалізації дій та внутрішньому мовленню. Завдяки цим механізмам діти вчаться контролювати свою поведінку, планувати завдання та ефективніше навчатися [17, с. 144].

А. Галета підкреслює, що на початкових етапах розвитку діти ще не вміють самостійно контролювати свою увагу, тому їхня концентрація залежить від зовнішніх стимулів – жестів, міміки, а найбільше – від словесних інструкцій дорослих [18, с. 33].

Ю. Рібцун акцентує увагу на важливості мовлення оточуючих дорослих, яке допомагає дитині зосередитися на певному предметі чи дії. Коли вихователь або батьки говорять: «Подивись сюди» – дитина спрямовує свій погляд на потрібний об'єкт; «Послухай уважно» – допомагає сфокусувати слухову увагу; «Повтори за мною» – сприяє залученню дитини до активної взаємодії [55, с. 126].

Дослідниця зауважує, що у процесі розвитку дитина поступово починає використовувати мовлення для самоконтролю. Коли вона виконує завдання і говорить собі: «Зараз я складу пазл», «Я маю знайти всі червоні фігурки» це допомагає їй підтримувати увагу і не відволікатися. Така словесна саморегуляція є надзвичайно важливою, адже вона дозволяє дитині краще усвідомлювати свої дії та організовувати свою діяльність [55, с. 127].

За Є. Соботович, рівень мовленнєвого розвитку безпосередньо впливає на здатність дитини концентруватися, виконувати завдання та ефективно

взаємодіяти з навколишнім світом. Оскільки мовлення є основним засобом спілкування, воно допомагає дитині краще розуміти інструкції, планувати дії та керувати своєю увагою [60, с. 91].

Н. Савінова простежує зв'язок між словниковим запасом і увагою, який визначається тим, що чим більше слів знає дитина, тим краще вона розуміє інструкції, що значно знижує потребу у додаткових поясненнях. Якщо малюк добре орієнтується в поняттях «більший-менший», «ліворуч-праворуч», «високий-низький», йому буде значно простіше виконати прохання дорослого, наприклад: «Візьми найбільший кубик і постав його праворуч» [59, с. 74].

Якщо дитина має достатній словниковий запас і знайома з формулюваннями, вона не витрачає зайвий час на роздуми щодо значення слів, а одразу переходить до виконання завдання. Це допомагає їй утримувати увагу довше і менше відволікатися на уточнення чи повторення інструкції [59, с. 75].

Л. Андрусішина вважає, що здатність до вербалізації процесу мислення – це процес, за допомогою якого людина висловлює свої думки вголос. У дітей вона відіграє важливу роль у розвитку уваги, оскільки дозволяє чітко структурувати власну діяльність і впорядковувати думки [1, с. 20].

Коли дитина озвучує свої дії, вона не лише фокусує увагу на завданні, а й створює внутрішню логічну послідовність, що допомагає їй діяти впевнено та без помилок. Наприклад: якщо дитина розфарбовує малюнок і вголос каже: «Спочатку я намалюю сонце, потім додам хмари», вона несвідомо впорядковує процес і краще контролює свої дії; у процесі складання конструктора вона може говорити: «Зараз візьму червоний кубик, поставлю його зверху» – це допомагає їй не загубити хід виконання роботи [1, с. 21].

В. Тарасун узагальнює, що в логопедичній та педагогічній практиці дітей із порушеннями мовлення часто навчають проговорювати свої дії вголос, щоб допомогти їм зосередитися. Якщо дитина регулярно використовує цей метод, її здатність до довільного контролю уваги значно

покращується [64, с. 182].

На певному етапі розвитку зовнішня вербалізація починає переходити у внутрішнє мовлення – процес, коли дитина мислить словами, але не вимовляє їх уголос. Коли людина виконує завдання, вона часто використовує внутрішні команди, наприклад: «Спочатку зроблю це, потім те», «Ця частина легка, а ця складніша». Такі внутрішні діалоги допомагають планувати дії, не відволікатися та контролювати послідовність виконання завдань [64, с. 183].

Слушним є зауваження Л. Трофіменко про те, що маленькі діти спочатку промовляють свої дії вголос. Наприклад, вони можуть казати: «Я малюю траву», навіть якщо їх ніхто не запитував. Проте поступово цей процес переходить у внутрішній план, і вони вже не потребують озвучення кожного кроку [65, с. 151].

Логопеди вважають, що дітям із затримкою мовлення та слабким внутрішнім мовленням важче утримувати увагу на завданні, і вони частіше потребують зовнішнього контролю. Такі діти можуть швидше втрачати зосередженість, потребувати додаткових пояснень або нагадувань [64, с. 184].

Для розвитку внутрішнього мовлення слід стимулювати дитину коментувати свої дії (спочатку вголос, потім подумки); доцільно використовувати вправи на впорядкування послідовності дій («Що буде далі?»); застосовувати завдання на самоконтроль (наприклад, ігри «Знайди помилку») [65, с. 153].

А. Хілько узагальнює, що мовлення відіграє ключову роль у розвитку довільної уваги, адже воно допомагає дитині спрямовувати зосередженість, краще розуміти інструкції, вербалізувати свої дії та формувати внутрішнє мовлення. Чим вищий рівень мовленнєвого розвитку, тим краще дитина вміє керувати своєю увагою, що позитивно впливає на її навчальні та соціальні навички [67, с. 98].

Розвиток мовлення тісно пов'язаний із рівнем довільної уваги. Щоб навчитися правильно говорити, будувати речення та висловлювати свої думки, дитина повинна вміти зосереджуватися на мовленнєвих завданнях,

утримувати в пам'яті слова та граматичні конструкції, контролювати вимову та стежити за логічною послідовністю висловлювання. Якщо увага нестійка, процес засвоєння мови значно ускладнюється [70, с. 19].

Опанування мовлення потребує активної участі дитини у процесі слухання та відтворення мовних конструкцій. Дитина повинна: уважно слухати співрозмовника, щоб зрозуміти значення слів та фраз; виконувати словесні інструкції, які допомагають у навчанні; запам'ятовувати нові слова та граматичні правила для розширення мовного запасу [76, с. 23].

Якщо довільна увага недостатньо розвинена, дитина швидше втрачає інтерес до мовленнєвого завдання, часто відволікається, не може зосередитися на розмові або вправах. Це може призвести до труднощів у запам'ятовуванні нової лексики та граматичних конструкцій, що ускладнює процес навчання та комунікації [76, с. 24].

А. Турубарова вважає, що роль уваги в формуванні правильної звуковимови визначається тим, що правильна вимова звуків вимагає високої концентрації уваги, адже дитині потрібно: уважно слухати, як звучить правильний варіант звуку, точно повторювати його, відтворюючи правильну артикуляцію, спостерігати за мовленням дорослого (рухами губ, язика, щелепи) [66, с. 86].

Якщо увага нестійка, дитина швидко втомлюється, відволікається на сторонні стимули і не може повністю зосередитися на процесі відтворення звуків. Через це корекція вимови стає тривалішою і складнішою [66, с. 87].

На думку Ю. Бугери, при формування навичок зв'язного мовлення також значну роль відіграє довільна увага, щоб висловлювати свої думки послідовно та логічно, дитина повинна утримувати у пам'яті: послідовність подій, відповідність слів і граматичних правил, логічну структуру розповіді. Якщо увага нестійка, дитина може «губити нитку» розповіді, перескакувати з однієї теми на іншу, забувати важливі деталі або взагалі припиняти говорити. Це часто зустрічається у дітей із мовленнєвими порушеннями [9, с. 33].

Спілкування вимагає не лише вміння говорити, а й здатності уважно

слухати, розуміти зміст розмови та відповідати відповідно до контексту. Дитина повинна: слухати співрозмовника і не перебивати; розуміти зміст сказаного, аналізувати інформацію; відповідати доречно, зберігаючи логічний зв'язок між репліками. Якщо увага слабка, дитина може не помічати важливих деталей розмови, неправильно інтерпретувати питання або реагувати неадекватно до ситуації. Це ускладнює її соціальну адаптацію, знижує впевненість у спілкуванні та може викликати труднощі у взаємодії з однолітками [3, с. 35].

Отже, довільна увага відіграє ключову роль у мовленнєвому розвитку, адже саме вона допомагає дитині засвоювати нові слова, контролювати вимову, будувати зв'язні висловлювання та ефективно спілкуватися з оточенням. Якщо увага нестійка, дитина може швидко втрачати інтерес до мовленнєвих завдань, мати труднощі з вимовою, граматиною та побудовою логічних розповідей.

За О. Войтенко, розвиток уваги повинен бути інтегрованим у процес навчання, а корекційні заняття мають включати ігрові методи, візуальні підказки та вправи на самоконтроль. Тільки систематичний підхід дозволить зробити мовленнєвий розвиток дитини більш успішним і гармонійним.

Зв'язок між порушеннями мовлення та труднощами з увагою визначається тим, що у дітей із затримкою мовленнєвого розвитку або порушеннями мовлення (дислалія, алалія, дизартрія тощо) часто спостерігається знижена довільна увага [14, с. 66].

До причин цього явища можна віднести: важкість у розумінні мовлення дорослих, як наслідок дитина швидше втрачає інтерес і відволікається; недостатній словниковий запас визначає складнощі з розумінням інструкцій; труднощі з контролем власного мовлення зумовлюють проблеми з регуляцією уваги під час завдань [14, с. 67].

Для одночасного розвитку мовлення та довільної уваги О. Белова радить використовувати:

1) ігри з правилами, наприклад: «Слухай і виконуй» – дорослий називає завдання («Підніми руку, якщо почуєш слово «сонце»»), а дитина виконує;

«Відгадай, що я кажу» – дитині читають речення, в яких пропущені слова, а вона має їх доповнити;

2) читання казок та обговорення: «Що сталося спочатку?», «Як ти думаєш, що буде далі?», це допомагає утримувати увагу, тренує пам'ять і мовлення;

3) мнемотехніки (асоціативні методи запам'ятовування): використання картинок, символів і схем для вивчення нових слів і понять;

4) рухливі ігри з елементами мовлення, наприклад, «Повтори рухи і слова» – дитина має повторювати за дорослим не тільки рухи, але й фрази;

5) структуровані мовленнєві вправи, наприклад, вчити дитину переказувати казку за малюнками, слідкувати за послідовністю подій [6, с. 14].

Таким чином, довільна увага та мовленнєвий розвиток тісно взаємопов'язані. Чим краще розвинене мовлення, тим легше дитині керувати увагою, зосереджуватися на завданнях і спілкуватися. Водночас добре сформована довільна увага сприяє ефективному засвоєнню мовного матеріалу, правильній вимові та зв'язному мовленню.

Дітям із порушеннями мовлення важливо надавати додаткову підтримку у розвитку уваги, використовуючи ігрові методи, зорові підказки та багаторазове повторення матеріалу. Це допоможе їм легше адаптуватися до навчання і впевненіше спілкуватися з однолітками.

1.4. Порушення мовлення у дітей: класифікація та їх вплив на пізнавальні процеси

На думку учених (О. Бєлова, Н. Гаврилова, І. Марченко, Ю. Рібцун, В. Тарасун та ін.), мовлення відіграє ключову роль у когнітивному та соціальному розвитку дитини. Через нього вона сприймає інформацію, висловлює думки, спілкується з оточуючими. Якщо мовленнєвий розвиток порушений, це може суттєво впливати на пізнавальні процеси, такі як увага,

пам'ять, мислення та навчальна діяльність.

У логопедії прийнято розрізняти різні типи мовленнєвих порушень залежно від їхнього характеру, походження та проявів [16], [57].

Ю. Рібцун визначає, що фонетико-фонематичні порушення є однією з найбільш поширених груп мовленнєвих розладів у дітей. Вони пов'язані з труднощами у вимові та сприйнятті звуків, що впливає на розвиток усного та писемного мовлення.

Сутність фонетико-фонематичних порушень визначається, тим, що вони характеризуються складнощами у правильній вимові окремих звуків або їх розпізнаванні на слух. Дитина може неправильно вимовляти окремі звуки або замінювати їх іншими, що ускладнює розуміння мовлення [54, с. 27].

До фонетико-фонематичних порушень належать:

1. Дислалія – порушення вимови окремих звуків при нормальному розвитку артикуляційного апарату. Дитина може неправильно вимовляти «р», «с», «ш» або інші звуки, замінюючи їх спрощеними варіантами або спотворюючи вимову.

2. Фонематичне недорозвинення – труднощі у розрізненні схожих за звучанням звуків, таких як «б» і «п», «д» і «т». Це призводить до помилок у вимові, а також до труднощів із навчанням читання та письма, оскільки дитині складно засвоїти правильне відтворення звуків у словах [54, с. 28].

За О. Кононенко, фонетико-фонематичні порушення можуть суттєво впливати на навчання та розвиток когнітивних навичок дитини: ускладнення процесу запам'ятовування та розпізнавання слів – дитині складно зберігати в пам'яті правильні звукові форми слів; труднощі з читанням і письмом – через нестабільне сприйняття звуків дитина часто припускається помилок при написанні та відтворенні слів; слабка концентрація уваги на мовленнєвих завданнях – через складність у розпізнаванні звуків дитина швидше втомлюється, що знижує рівень довільної уваги [34, с. 121].

3. Фонетико-фонематичне недорозвинення (ФФН) – є однією з форм мовленнєвих порушень, що виникає через недостатнє формування

фонематичних процесів. Це призводить до труднощів із вимовою звуків, їх розрізненням та закріпленням у мовленні. Наприклад, помилки у слуховому сприйнятті – дитина неправильно чує або відтворює окремі звуки, плутаючи їх між собою. Вона може сприймати слово «сік» як «шик» або «дом» як «том». Проблеми з фонематичним слухом, тобто труднощі з диференціацією звуків, що ускладнює процеси навчання та мовного розвитку [60, с. 119].

І. Марченко зазначає, що ФФН негативно впливає на загальний рівень когнітивного розвитку дитини: складності у сприйнятті мовлення інших людей – дитина може неправильно розуміти сказане, що створює бар'єри у комунікації; проблеми при навчанні читання і письма – через плутанину у звуковому сприйнятті дитина може неправильно писати слова, пропускати або замінювати букви; зниження довільної уваги – дитина витрачає більше зусиль на сприйняття та розпізнавання мовлення, що призводить до швидкої втоми та низької концентрації [42, с. 197].

Отже, фонетико-фонематичні порушення та фонетико-фонематичне недорозвинення суттєво впливають на мовленнєвий та когнітивний розвиток дитини. Вони створюють труднощі у вимові, сприйнятті звуків, формуванні навичок читання та письма, а також можуть знижувати рівень уваги. Своєчасна корекційна робота, спрямована на розвиток фонематичного слуху та правильну вимову, допоможе дитині подолати ці труднощі та успішно адаптуватися до навчання.

Мовленнєві порушення суттєво впливають на когнітивний, емоційний і соціальний розвиток дитини. Деякі з них пов'язані з недостатнім формуванням мовних структур, інші – з органічними ураженнями нервової системи. Розглянемо три поширені порушення: загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ), дизартрію та алалію, їхні особливості та вплив на пізнавальні процеси.

На думку А. Винокур, сутність ЗНМ в тому, що це недостатній розвиток усіх компонентів мовленнєвої системи, включаючи словниковий запас, граматичну правильність, зв'язне мовлення. Діти із ЗНМ мають труднощі

як у розумінні мовлення, так і у власному мовленнєвому вираженні [11, с. 46].

За Л. Трофіменко, ЗНМ має кілька ступенів: I ступінь – майже повна відсутність мовлення, дитина користується лише звуками або окремими словами. II ступінь – словниковий запас обмежений, граматична структура мовлення значно порушена. III ступінь – дитина вміє розмовляти, але будує прості речення, часто робить граматичні помилки, не може правильно вживати відмінки, часи. IV ступінь – мовлення розвинене, проте зберігаються незначні мовні порушення, які можуть впливати на успішність навчання [65, с. 134].

Вплив ЗНМ на пізнавальні процеси, за словами С. Коноплясти, це затримка когнітивного розвитку – мовлення є основою мислення, тому його недорозвиненість ускладнює засвоєння знань; проблеми з логічним мисленням та усним рахунком – оскільки математичні операції теж потребують вербального опрацювання; складнощі із запам'ятовуванням – мовлення тісно пов'язане з пам'яттю, тому діти із ЗНМ важче запам'ятовують нову інформацію [35, с. 117].

2. Дизартрія – це порушення мовлення, викликане ураженням центральної нервової системи, що впливає на іннервацію м'язів артикуляційного апарату. Дитина має труднощі з рухами язика, губ, щелепи, що заважає їй правильно вимовляти звуки [41, с. 92].

До поширених причин дизартрії І. Мартиненко відносить: перинатальні ураження нервової системи; дитячий церебральний параліч (ДЦП); генетичні або неврологічні захворювання. Основні прояви дизартрії: нечітка, спотворена вимова звуків – дитина може вимовляти звуки невиразно або замінювати одні звуки іншими; порушення темпу, ритму, інтонації мовлення – мовлення може бути уповільненим, монотонним або надмірно швидким [41, с. 166].

О. Гончаренко доводить, що дизартрія ускладнює сприйняття мовлення дитини – співрозмовникам важко розуміти дитину, що ускладнює комунікацію і викликає труднощі у соціальній взаємодії – через мовні порушення дитина може відчувати невпевненість, замкнутість. Зумовлює затримку у навчанні читання та письма – через порушення артикуляції

складніше засвоювати графічні символи та їхнє звучання [19, с. 47].

Отже, ЗНМ, ФФНМ та дизартрія є серйозними мовленнєвими порушеннями, які впливають на когнітивний, емоційний і соціальний розвиток дитини. Діти із ЗНМ мають труднощі з формуванням словникового запасу, граматичних конструкцій і зв'язного мовлення, що ускладнює навчання та мислення. Дизартрія пов'язана з порушенням іннервації м'язів мовленнєвого апарату, що впливає на чіткість мовлення, його темп і ритм. Порушення мовлення не лише ускладнюють комунікацію, а й впливають на пізнавальні процеси: увагу, пам'ять, мислення та навчальну діяльність. Вчасне виявлення та корекція мовленнєвих порушень допомагає мінімізувати їхній негативний вплив на когнітивний розвиток дитини. Логопедична робота, розвивальні ігри та спеціальні вправи допомагають покращити мовлення та підтримати розвиток розумових здібностей дитини.

Висновки до 1 розділу:

Увага – це ключовий когнітивний процес, що забезпечує ефективне сприйняття, запам'ятовування та навчання. Вона складається з кількох компонентів: концентрації, стійкості, розподілу та переключення, кожен з яких відіграє важливу роль у розумовій діяльності.

Особливе значення увага має у дошкільному віці, коли тільки починає формуватися довільна увага. Діти швидко втомлюються, легко відволікаються, але здатні довше зосереджуватися, якщо заняття цікаве та проходить у формі гри. Щоб допомогти їм розвинути цю навичку, важливо використовувати ігрові методи, заохочувати самоконтроль та поступово збільшувати час зосередженої діяльності.

Мовлення безпосередньо пов'язане з розвитком довільної уваги. Воно допомагає дитині спрямовувати свою зосередженість, розуміти інструкції, вербалізувати власні дії та формувати внутрішнє мовлення. Вищий рівень

мовленнєвого розвитку сприяє кращому контролю уваги, що позитивно впливає на навчання та соціальну адаптацію.

Для успішного засвоєння мовлення дитині необхідно вміти зосереджуватися на завданнях, запам'ятовувати слова, контролювати вимову та логічно вибудовувати висловлювання. Якщо увага нестійка, процес оволодіння мовленням стає складнішим, дитина швидко втрачає інтерес, має труднощі з вимовою та побудовою зв'язних розповідей. Отже, розвиток уваги та мовлення взаємопов'язані. Корекційні заняття повинні включати ігрові методи, візуальні підказки та вправи на самоконтроль. Лише систематичний підхід дозволить сформувати у дитини стійку увагу, що сприятиме її мовленнєвому та когнітивному розвитку.

Порушення мовлення часто супроводжуються зниженою довільною увагою, що ускладнює навчання та комунікацію. Довільна увага та мовленнєвий розвиток взаємопов'язані: добре сформоване мовлення допомагає зосереджуватися на завданнях, а стійка увага сприяє засвоєнню мовного матеріалу та правильної вимови.

Дітям із мовленнєвими порушеннями необхідна додаткова підтримка у розвитку уваги через ігрові методи, зорові підказки та повторення матеріалу, що полегшує адаптацію до навчання й соціального середовища. Фонетико-фонематичні порушення, ЗНМ, дизартрія та алалія негативно впливають на когнітивний розвиток, викликаючи труднощі у вимові, читанні, письмі та сприйнятті мовлення. Дизартрія пов'язана з порушенням мовленнєвої моторики, що впливає на чіткість і ритм мовлення. Алалія, як глибоке порушення, значно ускладнює розуміння мовлення та його відтворення.

Мовленнєві порушення впливають не лише на комунікацію, а й на увагу, пам'ять та мислення. Вчасна корекція, логопедична робота та спеціальні вправи допоможуть мінімізувати їхній вплив і сприятимуть гармонійному розвитку дитини.

Розділ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

2.1. Діагностика рівня розвитку довільної уваги у дітей з порушеннями мовлення

Констатувальний етап експерименту був організований в спеціалізованому дошкільному закладі №235, м. Одеси – експериментальна група, яку склали діти старшого дошкільного віку (5-6 років) з порушенням мовлення. Контрольну групу дітей з нормо-типовим мовленнєвим розвитком склали вихованці ЗДО «Ясла-садок» №304, м. Одеси. В кожній групі було по 10 дітей. У дітей експериментальної групи діагностовано загальний недорозвиток мовлення 3 рівня – 5 дітей, фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення – 3 дітей та дизартрія – 2 дітей.

Як вже зазначалося, довільна увага є важливим пізнавальним процесом, який допомагає дитині контролювати свою діяльність, виконувати завдання, зосереджуватися на мовленнєвих і навчальних вправах. Аналіз психологічної [13], [20], [45], [47], [74] та логопедичної [4], [17], [19], [29], [56], [64] літератури показав, що у дітей із мовленнєвими порушеннями довільна увага часто розвинена недостатньо, що ускладнює процес навчання та соціальної взаємодії.

Діагностика рівня розвитку довільної уваги у таких дітей є важливим етапом, який допомагає визначити ступінь сформованості цієї когнітивної функції та обрати ефективні методи корекційної роботи.

Мета констатувального етапу експерименту: провести діагностику рівня розвитку довільної уваги у дітей з порушеннями мовлення та у дітей з нормо-типовим розвитком, порівняти отримані результати.

Основні завдання діагностики довільної уваги:

1. Визначення рівня концентрації уваги – наскільки дитина може утримувати увагу на одному завданні.

2. Оцінка стійкості уваги – як довго дитина може працювати без

значного зниження ефективності.

3. Дослідження здатності до розподілу уваги – чи може дитина одночасно виконувати кілька завдань.

4. Перевірка здатності до переключення уваги – як швидко дитина може змінювати фокус із одного завдання на інше.

5. Аналіз впливу мовленнєвих порушень на розвиток довільної уваги – які труднощі виникають через дефіцит мовленнєвих навичок.

Для оцінки довільної уваги ми використовували як психологічні методики адаптовані для дітей із мовленнєвими порушеннями, так і логопедичні методики.

1. Методика «Лабіринти»

Зміст: Дитині пропонували знайти вихід із заплутаного лабіринту, зображеного на малюнку, ведучи лінію по правильному маршруту. Наочний матеріал до завдання «Лабіринти» представлений в додатку А.

Оцінюється: уміння зосереджуватися на завданні, стійкість уваги, рівень імпульсивності (чи не робить дитина хаотичних рухів)

Адаптація для дітей із мовленнєвими порушеннями передбачала: просте пояснення завдання із використанням демонстрації; використання кольорових маркерів для полегшення орієнтації.

Оцінка виконання завдання «Лабіринти»: якщо дитина швидко знаходила правильний маршрут без зайвих рухів – 3 бали; якщо були хаотичні рухи або часті помилки – 2 бали; якщо дитина губилася в завданні або не могла його виконати без допомоги – 0-1 бал.

2. Методика «Коректурна проба» (Тест Бурдона), зміст методики представлено в додатку Б.

Зміст: Дитині давали аркуш із наборами малюнків і вона мала домалювати фрагменти за заданими правилами.

Оцінюється: концентрація уваги, стійкість уваги, швидкість і точність виконання завдання.

Адаптація для дітей із мовленнєвими порушеннями передбачала: ми

використовували прості символи та картинки для кращого сприйняття. Інструкція була представлена візуально з мовленнєвим поясненням та прикладами.

Оцінка виконання завдання «Коректурна проба» (Тест Бурдона): якщо дитина виконала завдання точно та швидко – 3 бали; якщо були незначні помилки або повільність – 2; якщо допускала багато помилок, не завершила, не виконала завдання – 0-1 бал.

3. Методика «Червоне – синє»

Зміст: Дитина мала плескати в долоні, коли чула слово «червоне», і не реагувати на слово «синє». Наочний матеріал представлений в додатку В.

Оцінюється: рівень переключення уваги, контроль імпульсивності, довільна регуляція поведінки.

Адаптація для дітей із мовленнєвими порушеннями передбачала: до слів пропонувались картинки з відповідними кольорами і використовувався музичний супровід для залучення дітей із низьким рівнем уваги.

Оцінка виконання завдання «Червоне – синє»: дитина точно та швидко реагує на відповідні слова, майже не робить помилок, добре контролює імпульсивність – 3 бали; в більшості випадків виконує завдання правильно, але можуть бути поодинокі помилки або затримки в реакції – 2 бали; часто плутається, може плескати не тоді, коли потрібно, або взагалі не реагувати на деякі слова – 1 бал; завдання не виконує, не розуміє інструкцію навіть після повторного пояснення та демонстрації – 0 балів.

4. Методика «Послідовність подій»

Зміст: Дитині пропонуються серії картинок із подіями (наприклад, як хлопчик грається, потім обідає, потім лягає спати). Вона повинна розкласти їх у правильному порядку.

Оцінюється: структурованість уваги, здатність до логічного мислення, пам'ять та розуміння послідовності.

Адаптація для дітей із мовленнєвими порушеннями передбачала: якщо дитині було важко пояснити свої дії словами, їй пропонували вказати

жестами або вибрати правильну послідовність на планшеті.

Оцінка виконання завдання «Послідовність подій»: 3 бали – дитина правильно розташовує всі або майже всі картинки, пояснює їхній порядок або правильно вказує жестами; 2 бали – допускає помилки у розташуванні картинок, але з допомогою запитань або підказок може скоригувати відповідь; 1 бал – не може впорядкувати події навіть із підказками, не розуміє логічного зв'язку між картинками; 0 – не виконує завдання.

5. Методика «Запам'ятай і повтори»

Зміст: Дитині зачитують 3–4 слова, і вона має повторити їх у правильному порядку. Дітям пропонували слова: «Яблуко, груша, банан»; «Кіт, собака, корова»; «Стіл, стілець, шафа, ліжко».

Оцінюється: концентрація уваги, слухова пам'ять, швидкість переключення між словами.

Адаптація для дітей із мовленнєвими порушеннями передбачала використання малюнків замість слів для дітей, яким важко запам'ятовувати мовні елементи; виконання завдання у грі («Повтори за казковим персонажем»).

Оцінка виконання завдання «Запам'ятай і повтори»: 3 бали – дитина повторює всі або майже всі слова у правильному порядку без значних затримок; 2 бали – відтворює частину слів або змінює їхній порядок, але після повторного пред'явлення виправляє помилки; 1 бал – запам'ятовує лише 1–2 слова, порушує порядок або не може виконати завдання навіть із допомогою; 0 – не виконує завдання.

Діти контрольної групи виконували всі ті ж самі завдання, проте, без додаткових підказок, які використовувались для дітей з порушеннями мовлення.

За результатами виконання завдань були визначені рівні розвитку довільної уваги у дітей старшого дошкільного віку: високий, середній і низький.

Високий рівень розвитку довільної уваги (3 бали) – діти демонструють стійку концентрацію, швидко адаптуються до нового завдання та ефективно

виконують запропоновані вправи без частих відволікань. Вони добре сприймають інструкції, розуміють їх із першого разу та не потребують повторного пояснення.

Характерні особливості дітей із високим рівнем уваги: стійка концентрація – дитина може тривалий час працювати над завданням, не втрачаючи інтересу та ефективності виконання; самостійність – виконує завдання без додаткової допомоги дорослих, може самостійно контролювати свою діяльність; мінімальне відволікання – навіть у середовищі з можливими подразниками (шуми, рухи інших дітей) зберігає увагу на головному завданні; гнучкість мислення – швидко перемикається між різними видами діяльності, наприклад, після гри може легко перейти до виконання навчального завдання; хороша моторна та мовленнєва координація – дитина чітко виконує вправи, що потребують узгоджених рухів і мовлення; розвинене внутрішнє мовлення – у процесі роботи може подумки коментувати свої дії, що допомагає контролювати їхню правильність.

У дітей із мовленнєвими порушеннями були наявні наступні особливості при виконанні тестових завдань: діти з ФФНМ вміють добре концентрувати увагу, але потребують додаткових наочних підказок при сприйняття інструкції на слух; при дизартрії увага стійка, проте виконання завдань ускладнюється моторними труднощами; діти із ЗНМ мають хороший рівень уваги, але їм важче формулювати відповіді через обмежений словниковий запас.

Середній рівень (2 бали) – діти з цим рівнем довільної уваги можуть зосереджуватися на завданні, але їхня концентрація нестійка та потребує зовнішньої підтримки. Вони здатні виконувати запропоновані вправи, проте за умови додаткової мотивації, коротких перерв або нагляду з боку дорослого.

Характерні особливості дітей із середнім рівнем уваги: обмежена стійкість уваги – дитина може працювати зосереджено, але тільки на короткий проміжок часу, після чого її увага послаблюється; часткове розуміння інструкцій – потребує уточнень або повторного пояснення,

особливо якщо завдання має складну мовленнєву структуру; відволікання під час тривалих завдань – якщо вправа вимагає великої концентрації або є монотонною, дитина може перемикатися на сторонні стимули; імпульсивність у виконанні завдань – діти можуть поспішати, виконуючи завдання поверхнево, не перевіряючи результат; потреба в мотивації – добре реагують на заохочення та ігрову подачу матеріалу, що допомагає їм довше зберігати увагу.

Особливості у дітей із мовленнєвими порушеннями: діти із ЗНМ швидше втрачають концентрацію через труднощі в розумінні мовлення, особливо якщо завдання містить складні лексичні чи граматичні конструкції; при ФФНМ нестійкість уваги проявляється під час вправ, що вимагають розрізнення звуків, через що дитина може плутати подібні фонemi; у дітей із дизартрією виникають труднощі через втому мовленнєвого апарату, що також впливає на стійкість уваги.

Низький рівень розвитку довільної уваги (1 бал) – такі діти швидко втомлюються, легко відволікаються та потребують постійної підтримки дорослих у процесі навчання. Їм складно зосередитися навіть на коротких завданнях, вони часто зміст завдання та переключаються на сторонні подразники.

Характерні особливості дітей із низьким рівнем уваги: швидке виснаження уваги – концентрація зберігається лише на початку виконання завдання, але швидко згасає; важкість у розумінні інструкцій – дитина потребує багаторазового повторення пояснень і додаткових зорових або тактильних підказок; залежність від дорослого – не може працювати самостійно, потребує постійного контролю та стимулювання; часті відволікання – увага легко перемикається на сторонні шуми, предмети чи дії інших дітей; повільне виконання завдань – через нестійкість уваги дитина часто забуває умови завдання, повторює вже виконані етапи або не доводить справу до кінця.

Особливості у дітей із мовленнєвими порушеннями: діти із ЗНМ мають труднощі з утриманням уваги через обмежений словниковий запас, що

ускладнює розуміння інструкцій; при ФФНМ слабка увага ускладнює розпізнавання звуків мовлення; у дітей із дизартрією виникають додаткові труднощі через фізичну втому артикуляційного апарату, що ще більше знижує їхню концентрацію.

Дуже низький рівень (0 балів) – дитина не виконала завдання, навіть з допомогою і додатковими поясненнями.

2.2. Результати діагностики рівня розвитку довільної уваги у дітей з порушеннями мовлення

Дослідження показало, що рівень довільної уваги у дітей із загальним недорозвитком мовлення, фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення та дизартрією (експериментальна група, далі ЕГ) та у дітей з нормо-типовим розвитком мовлення (контрольна група, далі КГ) значно варіюється. Особливості уваги у дітей ЕГ визначаються мовленнєвими труднощами, які впливають на концентрацію, переключення та розподіл уваги.

Відповідно до балів, отриманих дітьми при виконанні завдань, було визначено середній бал для кожної групи дітей за формулою:

$$X = \frac{a + b + c + d}{y}$$

де: X – середній бал виконання одного завдання всіма дітьми групи; $a+b+c+d$ – кількість балів набраних кожною дитиною за одне завдання; y – кількість дітей у групі.

Наприклад, завдання «Лабіринти» діти ЕГ виконали наступним чином $0,9 = (2 + 1 + 0 + 1 + 2 + 1 + 0 + 1 + 1 + 0)/10$, тобто середній бал в дітей ЕГ за цим завданням становив 0,9.

Результати виконання завдань для визначення рівня розвитку довільної уваги у дітей ЕГ і КГ представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати виконання завдань для визначення рівня розвитку довільної уваги у дітей старшого дошкільного віку

Група	Завдання / сер. бал				
	«Лабіринти»	«Коректурна проба»	«Червоне – синє»	«Послідовність подій»	«Запам'ятай і повтори»
ЕГ	0,9	1	1,2	0,8	0,8
КГ	2,5	2,5	2,8	2,3	2,4

Результати представлені в таблиці 2.1 свідчать про те, що дослідження виявило значні відмінності між експериментальною групою, що включала дітей із мовленнєвими порушеннями, та контрольною групою, що складалася з дітей із нормо-типовим мовленнєвим розвитком.

Як і передбачалося, діти КГ показали значно вищі результати у всіх завданнях (від 2,3 до 2,8 бала), що свідчить про їх кращу концентрацію уваги, вміння переключатися та утримувати увагу на завданні. У дітей ЕГ спостерігається низький рівень довільної уваги (від 0,8 до 1,2 бала), що підтверджує їхні труднощі у виконанні завдань, пов'язаних із увагою та когнітивною регуляцією,

Найбільший розрив у балах спостерігається у завданні «Лабіринти» (0,9 у ЕГ проти 2,5 у КГ), що вказує на труднощі з концентрацією уваги та контролем імпульсивності. Завдання «Коректурна проба» виконано дітьми ЕГ на 1 бал, а КГ – на 2,5 бали.

Завдання «Червоне – синє» (1,2 у ЕГ проти 2,8 у КГ) свідчить про недостатньо сформоване вміння переключати увагу та контролювати реакції. «Послідовність подій» і «Запам'ятай і повтори» (по 0,8 у ЕГ проти 2,3–2,4 у КГ) показують труднощі у запам'ятовуванні та логічному впорядкуванні інформації, що може бути пов'язано з мовленнєвими проблемами та недостатньо розвиненою слуховою увагою.

Діти з мовленнєвими порушеннями (ЕГ) мають знижену довільну увагу,

що проявляється у всіх аспектах – концентрації, переключенні, розподілі уваги та самоконтролі. Найбільші труднощі у дітей ЕГ спостерігаються у завданнях, що вимагають одночасного утримання уваги та когнітивної обробки інформації (наприклад, «Лабіринти» та «Запам'ятай і повтори»).

Дослідження показало, що діти з ЗНМ 3 рівня мають порушення в розвитку мовлення, що впливає на їхню пізнавальну діяльність та увагу, зокрема спостерігалися такі проблеми, як: знижена концентрація уваги – труднощі з утриманням уваги на одному завданні протягом тривалого часу; швидка виснажуваність – діти швидко втомлюються при виконанні когнітивних завдань, що вимагають активного мислення та мовлення; слабка стійкість уваги – діти часто відволікаються на сторонні подразники, їм складно довести розпочату діяльність до кінця; недостатнє переключення уваги – повільне переключення з одного виду діяльності на інший, що ускладнює виконання комплексних завдань; труднощі в розподілі уваги – складно одночасно слухати інструкцію та виконувати завдання.

ФФНМ характеризується порушенням сприйняття та відтворення звуків мови, що також впливає на увагу, зокрема відзначались: труднощі в аудіальному сприйнятті – дітям складно зосереджуватися на мовленні дорослого, особливо якщо воно швидке чи містить складні слова; слабка здатність до утримання вербальної інформації – діти гірше запам'ятовують послідовність слів та інструкцій, що знижує ефективність виконання завдань; повільне переключення уваги із одного мовленнєвого завдання на інше; часті помилки в розпізнаванні мовленнєвих сигналів – діти можуть плутати схожі за звучанням слова, що ускладнює виконання інструкцій.

У дітей з дизартрією були помічені такі труднощі в розвитку уваги, як: порушення моторної уваги – дітям складно координувати мовленнєві та рухові дії одночасно, що впливає на виконання завдань, пов'язаних із мовленням; знижена концентрація – труднощі з утриманням уваги через підвищену напругу при вимові слів; сповільнена реакція на мовленнєві та невербальні стимули – дітям потрібно більше часу для обробки та реагування

на інструкції; знижена стійкість уваги – швидке виснаження під час мовленнєвих вправ, що потребують контролю артикуляції.

Діти з нормо-типовим мовленнєвим розвитком (КГ) виконують завдання майже без труднощів, що підтверджує їх кращу когнітивну гнучкість та увагу.

Відповідно до результатів виконання всіх завдань, визначених рівнів розвитку довільної уваги та їх характеристик ми визначили середній бал для кожної групи дітей за формулою:

$$X = \frac{a + b + c + d}{y}$$

де: X – середній бал виконання всіх завдань всіма дітьми групи; $a+b+c+d$ – кількість балів набраних дітьми за одне завдання; y – кількість завдань.

Середні результати визначення рівня розвитку довільної уваги у дітей ЕГ і КГ відображені на рис. 2.1.

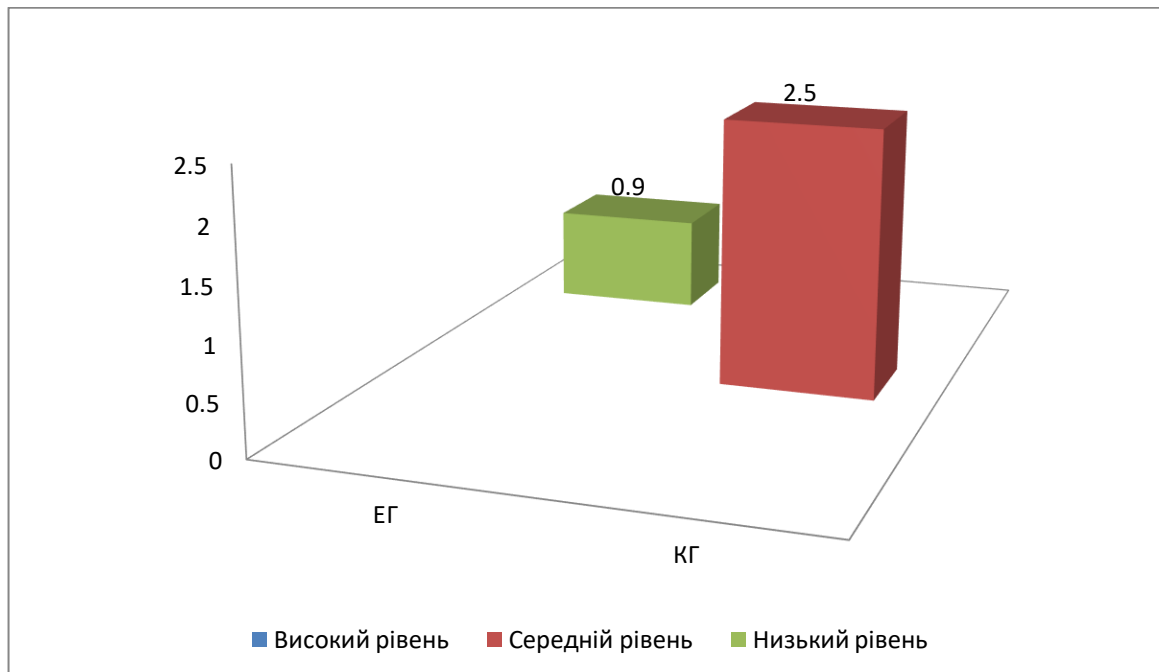

Рис. 2.1. Рівень розвитку довільної уваги
у дітей ЕГ і КГ (сер. бал)

Дані, подані на рис. 2.1, свідчать про те, що середній бал у дітей ЕГ становив 0,9, що відповідає низькому рівню розвитку довільної уваги, а в дітей КГ – 2,5. Показник 2,5 балів знаходиться між середнім (2 бали) і високим (3 бали) рівнем розвитку довільної уваги. З огляду на шкалу оцінювання, його можна віднести до вище середнього рівня, або проміжного між середнім і високим рівнем. Така оцінка вказує на те, що діти КГ виконують завдання майже на високому рівні, але ще допускають незначні помилки, потребують додаткових зусиль для концентрації та підказок.

Отримані результати свідчать про значну різницю у рівнях розвитку довільної уваги між дітьми ЕГ та КГ. Відповідно до проаналізованих наукових джерел і проведених нами спостережень, такі відмінності обумовлені наявними мовленнєвими порушеннями у дітей ЕГ. Ці порушення впливають на їхню здатність до сприйняття, обробки та аналізу мовної інформації, що, своєю чергою, позначається на розвитку когнітивних процесів, зокрема на рівні концентрації, стійкості, розподілу та переключення уваги.

Діти з мовленнєвими порушеннями демонстрували нижчі показники у виконанні завдань, що потребують тривалої зосередженості, швидкого реагування на зміну стимулів та ефективного розподілу уваги між різними аспектами діяльності. Це підтверджує важливість адаптаційних методик, спрямованих на підтримку розвитку уваги в дітей із порушеннями мовлення.

Висновки до 2 розділу:

Дослідження рівня розвитку довільної уваги у дітей старшого дошкільного віку проводилося серед двох груп: експериментальної – дітей із порушеннями мовлення, та контрольної – дітей із нормо-типовим розвитком. У дітей експериментальної групи було діагностовано різні форми мовленнєвих порушень: загальний недорозвиток мовлення (5 дітей), фонетико-фонематичний недорозвиток (3 дітей) та дизартрію (2 дітей).

Метою констатувального етапу дослідження було визначити рівень розвитку довільної уваги у дітей з мовленнєвими порушеннями та порівняти його з показниками дітей без таких особливостей. Для цього оцінювалися ключові параметри уваги: здатність до концентрації, стійкість у виконанні завдань, можливість розподілу уваги між кількома діями та швидкість її переключення. Окрему увагу приділяли впливу мовленнєвих труднощів на формування довільної уваги. За результатами виконання завдань були визначені рівні розвитку довільної уваги у дітей старшого дошкільного віку: високий, середній і низький.

Отримані результати показали, що середній бал виконання завдань у дітей ЕГ становив 0,9, що свідчить про низький рівень розвитку довільної уваги. Водночас у дітей КГ середній показник сягав 2,5, що перевищує середній рівень та наближається до високого. Це означає, що діти контрольної групи загалом добре справлялися із завданнями, хоча в деяких випадках допускали незначні помилки та потребували додаткової концентрації.

Значна різниця між результатами дітей ЕГ і КГ підтверджує важливість мовленнєвого фактора у розвитку довільної уваги. Діти з мовленнєвими порушеннями демонстрували труднощі у виконанні завдань, що вимагали тривалого зосередження, швидкої реакції на зміну стимулів та ефективного розподілу уваги між різними аспектами діяльності. Це свідчить про взаємозв'язок між рівнем мовленнєвого розвитку та когнітивними процесами, зокрема здатністю до концентрації, переключення та утримання уваги.

Отримані результати вказують на необхідність розробки адаптаційних методик, які сприятимуть покращенню довільної уваги у дітей з мовленнєвими порушеннями. Використання спеціально розроблених вправ та інтеграція ігрових методів у навчальний процес допоможе таким дітям ефективніше зосереджуватися, керувати своєю увагою та покращувати загальний рівень когнітивного розвитку.

Розділ 3. КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

3.1. Вправи і завдання для розвитку довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення

Як показали результати констатувального етапу експерименту, діти із порушеннями мовлення мають труднощі з концентрацією уваги, переключенням між завданнями та регуляцією власної діяльності. Тому важливо використовувати вправи, що стимулюють не лише увагу, а й мовлення, пам'ять та мислення.

Принципи побудови занять:

1. Чітка структура занять – кожне завдання має конкретну мету і коротку інструкцію.
2. Ігровий формат – діти краще концентруються під час гри.
3. Залучення різних аналізаторів – зорові, слухові та тактильні завдання.
4. Короткі, але часті заняття – оптимально 10-15 хвилин, 2-3 рази на день.
5. Поєднання мовленнєвих і рухливих вправ – для кращої активізації мозкової діяльності.

В процесі проведення занять ми дотримувались таких рекомендацій:

1. Використовували яскраві предмети та картинки для залучення уваги.
2. Вправи були короткими, але цікавими.
3. Під час виконання завдань обов'язково хвалили дитину.
4. Поєднували мовленнєві та моторні вправи для кращого засвоєння матеріалу.

В процесі експериментальної роботи ми активно використовували ігрові методи, оскільки гра викликає інтерес, а отже, сприяє довшій концентрації уваги. Крім того гра – це найкращий метод засвоєння нової інформації для дітей дошкільного віку, оскільки вона є провідною діяльністю в цьому віці. Гра сприяє мовленнєвій активізації – під час гри діти

розвивають словниковий запас та комунікаційні навички. Цей метод ефективний для розвитку самоконтролю – у процесі гри діти навчаються дотримуватися правил, що допомагає зміцнити довільну увагу [8], [15], [29], [31], [34], [37], [43].

Основні види ігрових методів для розвитку довільної уваги:

1. Рухливі ігри – для розвитку концентрації та самоконтролю.
2. Настільні ігри – для тренування уваги, логічного мислення та мовлення.
3. Сенсорні та тактильні ігри – для залучення різних аналізаторів (зорового, слухового, тактильного).

4. Ігри з правилами – для формування навичок саморегуляції.

5. Логопедичні ігри – для одночасного розвитку мовлення та уваги.

Робота на формувальному етапі експерименту передбачала виконання дітьми експериментальної групи ігрових завдань розподілених різних видів за наступними логічними блоками:

- 1) вправи на розвиток концентрації уваги;
- 2) вправи на розвиток переключення уваги;
- 3) вправи на розвиток стійкості уваги;
- 4) вправи на розподіл уваги;
- 5) вправи для розвитку самоконтролю та саморегуляції.

Всі вправи добирались таким чином, щоб вони сприяли не тільки розвитку довільної уваги, а й позитивно впливали на розвиток мовлення, зокрема збагачували лексику та покращували діалогічні характеристики мовлення в дітей з порушенням мовлення.

Дидактичний матеріал до вправ представлений в додатках: додаток Г «Знайди зайве»; додаток Д «Знайди потрібний колір»; додаток Е «Сортування предметів»; додаток Ж «Мовленнєві вправи на слухову увагу».

Блок 1. Вправи на розвиток концентрації уваги

1. Гра «Знайди зайве»

Мета: розвивати концентрацію, вміння аналізувати та збагачувати словниковий запас.

Матеріали: картки із зображеннями або реальні предмети.

Опис: перед дитиною викладають 4–6 картинок (або предметів), серед яких один не відповідає загальній групі (наприклад, три фрукти й один овоч). Дитина повинна знайти зайвий предмет і пояснити свій вибір.

Варіант: для ускладнення гри можна просити дитину пояснити, чому інші предмети належать до однієї групи.

2. Вправа «Що змінилося?»

Мета: розвивати спостережливість, короткотривалу увагу та мовлення.

Матеріали: іграшки, картинки або побутові предмети.

Опис: викладаємо перед дитиною 4–5 предметів, даємо 10 секунд на запам'ятовування. Потім просимо закрити очі, змінюємо щось (прибираємо один предмет або змінюємо їх місцями). Дитина повинна знайти зміни та описати їх словами.

Варіант: можна використовувати тематичні набори картинок (наприклад, тварини, транспорт, одяг) для збагачення словника.

3. Гра «День і ніч»

Мета: тренування вміння швидко реагувати, розвивати увагу та активізувати мовлення.

Опис: Дорослий говорить «День» – дитина виконує рух (стрибок, підняття рук). Дорослий говорить «Ніч» – дитина завмирає на місці.

Варіант: можна використовувати зображення сонця і місяця або додати нові команди, наприклад: «Весна» – присісти, «Осінь» – розвести руки в сторони, пояснюючи, чому так.

4. Вправа «Опис предмета»

Мета: розвивати уважність, збагачувати словниковий запас та формувати навички описового мовлення.

Матеріали: реальні предмети, картинки або іграшки.

Опис: дорослий показує дитині предмет або картинку й просить

описати його за певними характеристиками (форма, колір, розмір, матеріал, призначення). Наприклад, «Цей предмет круглий, червоного кольору, його їдять – це яблуко».

Варіант: можна грати у форматі загадок – одна дитина описує предмет, а інша має відгадати.

5. Гра «Слухай і виконуй»

Мета: розвивати слухову увагу, мовлення та розуміння інструкцій.

Матеріали: предмети навколо або картинки.

Опис: дорослий дає усні команди, які дитина повинна виконати. Наприклад, «Доторкнися до чогось жовтого», «Знайди предмет, який можна одягнути», «Покажи, де знаходиться велика іграшка».

Варіант: можна додати завдання на логіку, наприклад: «Якщо слово означає їжу – піднімай руку, якщо транспорт – плесни в долоні».

6. Вправа «Скажи навпаки»

Мета: тренування концентрації, розширення словникового запасу, розвиток логічного мислення.

Матеріали: слова можуть бути озвучені або показані на картках.

Опис: дорослий називає слово, а дитина повинна назвати його протилежне за значенням (антонім). Наприклад:

Високий – низький	Гарячий – холодний
Світлий – темний	Швидкий – повільний

Варіант: для ускладнення можна придумувати антоніми в реченнях («Взимку холодно, а влітку ...»).

Ці вправи допомагають розвивати концентрацію уваги, мовлення, збагачувати словниковий запас і формувати логічне мислення

Блок 2. Вправи на розвиток переключення уваги

1. Гра «Червоне – зелене»

Мета: тренувати здатність переключати увагу, швидко реагувати на зміну умов.

Опис: Якщо показуємо червону картку – дитина плескає в долоні. Якщо зелену – топає ніжками.

Варіант: можна змінити кольори на інші об'єкти (наприклад, «Слон» – підняти руки, «Кішка» – сісти).

2. Гра «Ланцюжок слів»

Мета: розвивати довільну увагу, мовлення та асоціативне мислення.

Матеріали: можна використовувати картинки-підказки.

Опис: дорослий називає слово (наприклад, «дерево»), дитина має назвати слово, пов'язане з ним («листя»), потім дорослий продовжує ланцюжок («жовте»).

Варіант: ускладнення – ланцюжок будується за певною тематикою («фрукти», «тварини» тощо).

3. Гра «Що я змінив?»

Мета: розвивати спостережливість, гнучкість мислення та вміння переключатися між деталями.

Матеріали: предмети довкілля, одяг, іграшки.

Опис: дорослий змінює щось у своєму одязі або в кімнаті (наприклад, кладе ручку на інше місце, знімає годинник, перевертає картинку). Дитина має помітити зміну.

Варіант: можна змінювати місця розташування предметів у кімнаті, а дитина має знайти, що не так.

4. Гра «Повтори по-іншому»

Мета: розвивати вміння швидко перемикатися між різними способами вираження думок.

Матеріали: слова або речення можуть бути зображені на картках.

Опис: дорослий говорить речення, а дитина має перефразувати його іншими словами. Приклад: Дорослий: «Собака біжить по траві». Дитина: «Пес мчить по луку».

Варіант: використовувати синоніми, антоніми або запитання-відповіді.

5. Гра «Зміни порядок»

Мета: тренувати переключення уваги та розвиток мовлення.

Матеріали: слова можуть бути написані або зображені на картках.

Опис: дорослий називає три слова (наприклад, «сніг, ведмідь, ялинка»). Дитина повинна назвати ці слова в іншому порядку («ведмідь, ялинка, сніг»).

Варіант: ускладнити завдання, додаючи більше слів або змінюючи порядок кілька разів.

Ці вправи сприяють розвитку переключення уваги, мовлення та швидкості реакції. Вони допомагають дітям швидше адаптуватися до змінних умов, розвивають мовлення, гнучкість мислення та тренують здатність концентруватися на різних аспектах завдань.

Блок 3. Вправи на розвиток стійкості уваги

1. Вправа «Продовж візерунок»

Мета: розвивати послідовність, стійкість уваги та візуальне сприйняття.

Матеріали: папір, олівці, кольорові фішки або конструктор.

Опис: дорослий малює простий візерунок (наприклад, лінія – кружечок – трикутник), а дитина повинна продовжити його за аналогією.

Варіант: можна використовувати не тільки графічні елементи, а й послідовність предметів (наприклад, викладати намистини за певним кольоровим порядком).

2. Вправа «Повтори рух»

Мета: тренування уважності через рухову активність.

Матеріали: можна використовувати м'яч або музичний супровід.

Опис: дорослий показує рух (наприклад, плескає двічі, піднімає одну руку), а дитина повинна точно повторити.

Варіант: поступово ускладнювати комбінацію рухів або додати гру «Зайвий рух», коли дитина повинна повторювати всі рухи, крім одного певного.

3. Вправа «Що зникло?»

Мета: розвивати зорову пам'ять, стійкість уваги та мовлення.

Матеріали: іграшки, картки, предмети побуту.

Опис: перед дитиною викладають кілька предметів (5–7), дають кілька секунд на запам'ятовування. Потім вона заплющує очі, а дорослий прибирає один предмет. Дитина має назвати, що зникло.

Варіант: можна змінювати не лише розташування предметів, а й їхні властивості (наприклад, накрити один предмет хустинкою).

4. Вправа «Довге речення»

Мета: розвивати слухову увагу, мовлення та пам'ять.

Матеріали: можна використовувати картки для підказок.

Опис: дорослий називає коротке речення, а дитина має додати до нього слово. Наступний учасник повторює все речення та додає ще одне слово. Гра триває, поки речення не стане дуже довгим. Приклад: Дорослий: «Кіт сидить». Дитина: «Кіт сидить на лавці». Наступний: «Кіт сидить на лавці і спить».

Варіант: ускладнити завдання, додаючи слова з певних категорій (наприклад, тільки тварини або тільки транспорт).

5. Вправа «Слухай і рахуй»

Мета: розвивати слухову увагу, навички рахунку та зосередженість.

Матеріали: можна використовувати картки із зображеннями.

Опис: дорослий називає ряд слів, серед яких є слова з певної категорії (наприклад, тільки фрукти). Дитина має порахувати, скільки разів вона почула слова цієї групи. Приклад: «Яблуко, груша, будинок, банан, стіл, апельсин, вишня, ліжко». (Правильна відповідь – 4 фрукти).

Варіант: додати рухову активність, наприклад, дитина має плеснути в долоні щоразу, коли почує слово з вибраної категорії.

6. Вправа «Малюємо по пам'яті»

Мета: розвивати зорову увагу, просторове мислення та описове мовлення.

Матеріали: папір, олівці, фломастери.

Опис: дорослий показує дитині малюнок або схему (наприклад, будинок, квітку, тварину) на 10–15 секунд, потім ховає його. Дитина має намалювати те, що запам'ятала.

Варіант: після малювання дитина описує свій малюнок, використовуючи слова про колір, форму, розташування деталей.

Ці вправи допомагають розвивати стійкість уваги, пам'ять, мовлення та навички послідовного мислення. Вони корисні для підготовки до навчання, розвитку мовленнєвої активності та підвищення зосередженості у дітей.

Блок 4. Вправи на розподіл уваги

1. Вправа «Слухаємо та діємо»

Мета: одночасне виконання двох завдань – слухання та руху, розвиток здатності розподіляти увагу.

Опис: Дорослий озвучує слова, а дитина має реагувати на певні з них рухами. Наприклад: «Якщо почуєш слово “яблуко” – підстрибни». «Якщо почуєш слово “м'яч” – доторкнися до носа».

Варіант: поступове ускладнення – додати більше слів і команд або використовувати протилежні інструкції (наприклад, на слово «зима» треба плеснути, а на «літо» – присісти).

2. Гра «Два завдання»

Мета: навчити дитину виконувати кілька дій одночасно, покращити слухову увагу та координацію.

Матеріали: розмальовки, аудіозаписи або читання дорослого.

Опис: Дитина слухає коротку історію та одночасно виконує завдання (наприклад, розфарбовує малюнок). Приклад: під час історії про осінь дитина має зафарбувати листя жовтим.

Варіант: можна додати питання по тексту або просити дитину малювати те, що вона почула в історії.

3. Вправа «Ритмічні слова»

Мета: тренування здатності зосереджуватися на мовленні та ритмі одночасно.

Опис: Дорослий промовляє слова в певному ритмі (наприклад, повільно – швидко – повільно), а дитина повинна повторювати їх, зберігаючи

заданий темп. Приклад: Дорослий: «Ма-ма» (повільно), «Пес» (швидко), «Лисичка» (повільно). Дитина повторює із тим же ритмом.

Варіант: можна використовувати барабан або плескати в долоні, щоб супроводжувати ритм.

4. Вправа «Малюємо обома руками»

Мета: тренування координації та одночасного виконання двох різних дій.

Матеріали: папір, олівці або маркери.

Опис: Дитина отримує два аркуші паперу та малює одночасно обома руками різні фігури (наприклад, правою – коло, лівою – трикутник).

Варіант: спробувати одночасно писати однією рукою, а другою – малювати фігуру.

5. Вправа «Слухаємо та повторюємо»

Мета: одночасний розвиток слухової уваги та пам'яті.

Матеріали: картки з кольорами або цифрами.

Опис: Дорослий називає числа, кольори або предмети в певному порядку, а дитина повторює їх у правильній послідовності.

Приклад: Дорослий: «Червоний, синій, жовтий». Дитина повторює в тому ж порядку.

Варіант: ускладнення – додати рухові команди (наприклад, після повторення слів плеснути в долоні або стрибнути).

6. Вправа «Слухай і показуй»

Мета: розвиток слухової уваги та вміння швидко переключатися між завданнями.

Матеріали: реальні предмети або картинки.

Опис: Дитина слухає слова та повинна показати на відповідний предмет або жестом зобразити почуте. Приклад: Дорослий: «Покажи, де лежить книга». Дитина показує. Завдання ускладнюється додаванням нових правил (наприклад, на слово «дерево» треба не просто показати, а підняти руки вгору, наче гілки).

Варіант: можна додати рухливий елемент – дитина біжить до предмета

або повторює рухи відповідно до слів.

Ці вправи допомагають розвинути здатність до розподілу уваги, швидке реагування, координацію рухів і мовленнєву активність. Вони особливо корисні для дітей із мовленнєвими порушеннями, оскільки сприяють поліпшенню слухового сприйняття, пам'яті та комунікативних навичок.

Блок 5. Вправи для розвитку самоконтролю та саморегуляції

1. Гра «Хто уважний?»

Мета: тренувати контроль поведінки, уважність і здатність чекати правильного моменту для дії.

Матеріали: короткі розповіді, аудіозаписи.

Опис: Дитині пропонують сидіти спокійно та уважно слухати історію. Якщо вона чує певне слово (наприклад, «слон»), має підняти руку.

Варіант: можна використовувати кілька слів із різними діями (наприклад, «слон» – підняти руку, «мавпа» – плеснути в долоні).

2. Вправа «Світлофор»

Мета: розвивати вміння регулювати свою поведінку, контролювати імпульсивність.

Матеріали: кольорові картки або малюнки світлофора.

Опис: Дорослий показує червону картку – дитина завмирає, зелену – починає виконувати рух (наприклад, ходьбу).

Варіант: можна додати жовтий колір – виконання завдання повільно.

3. Вправа «Злови ритм»

Мета: розвивати слухову увагу, самоконтроль та навички зосередження.

Матеріали: барабан, долоні, дерев'яні палички.

Опис: Дорослий плескає в певному ритмі (повільно – швидко – повільно), а дитина має точно повторити його.

Варіант: ускладнити завдання, додаючи команди, наприклад, змінювати рухи відповідно до ритму.

4. Вправа «Промовчи хвилинку»

Мета: навчити дитину контролювати мовлення та емоції, формувати витримку.

Опис: Дитині пропонують мовчати протягом хвилини, спостерігаючи за навколишнім середовищем. Після цього вона розповідає, що помітила або що відбулося за цей час.

Варіант: можна додати запитання («Що ти бачив?», «Що чув?»).

5. Гра «Повільний – швидкий»

Мета: навчити дитину керувати темпом своєї діяльності, свідомо змінюючи швидкість виконання дій.

Матеріали: предмети для маніпуляцій (іграшки, пазли, кубики).

Опис: Дорослий дає завдання (наприклад, пройти кімнату, промовити фразу, зібрати пазл). Потім пропонує зробити те ж саме повільно, а потім дуже швидко.

Варіант: після виконання дитина розповідає, коли їй було легше, що їй більше сподобалося.

6. Вправа «Говори тихо – говори голосно»

Мета: розвивати контроль мовлення, навчати змінювати гучність голосу.

Опис: Дорослий називає слово, а дитина повторює його то шепотом, то голосно. Наприклад: «дерево» – шепотом, «собака» – голосно.

Варіант: можна додати команду «середній голос» для тренування помірної гучності мовлення.

Ці вправи допомагають розвивати самоконтроль, вміння регулювати поведінку, керувати мовленням і діями, що сприяє кращій організованості дитини в навчанні та повсякденному житті.

Запропоновані вправи сприяли розвитку довільної уваги у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Регулярне їх виконання покращувало діалогічне мовлення, розширювало словниковий запас, підвищувало здатність до концентрації, а також допомагало швидко

переключатися між завданнями та контролювати власну діяльність. Окрім цього, вправи позитивно впливали на когнітивні процеси, зокрема пам'ять і мислення, що в подальшому сприятиме успішному засвоєнню навчального матеріалу та розвитку мовлення.

Ігрові методи є ефективним засобом корекційної роботи, оскільки природно й невимушено залучають дітей до навчання. Вони не лише формують довільну увагу, а й допомагають розвивати мовлення, навички самоконтролю та адаптацію до навчального середовища.

3.2. Розвиток довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення через різні види діяльності

1. Розвиток довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення під час занять з розвитку мовлення

Розвиток мовлення у дітей з порушеннями потребує не лише корекції, а й формування довільної уваги, яка сприяє зосередженню, сприйняттю мовлення та побудові висловлювань. Без неї дитина швидко відволікається, що уповільнює мовленнєвий розвиток.

Методи розвитку довільної уваги під час занять із розвитку мовлення

1. Використання наочності та тактильних матеріалів:

- Картки із зображеннями допомагають утримувати увагу під час обговорення теми.
- Мовленнєві ляльки або іграшки роблять процес навчання цікавим і підтримують концентрацію.
- Дотикові матеріали (пісок, текстиль, пластилін) сприяють залученню кількох аналізаторів (зору, слуху, тактильних відчуттів), що підвищує рівень уваги.

Приклад: Гра «Хто заховався?» – дорослий показує 5 карток, а потім ховає одну. Дитина має назвати, що зникло.

2. Використання ігрових методів

Гра як основний спосіб навчання дітей дошкільного віку дозволяє непомітно розвивати увагу та мовлення.

«Чарівний мішечок» – дитина на дотик виймає предмет і називає його, описуючи форму, колір, властивості.

«Знайди пару» – дитина знаходить дві однакові картинки та описує їх.

«Хто сказав?» – дорослий промовляє фрази різними голосами, а дитина має вгадати, хто «говорить» (ведмедик, лялька, вчитель тощо).

3. Чергування різних видів діяльності

Діти з порушеннями мовлення швидко втомлюються, тому необхідно змінювати види діяльності:

Опис предмета → фізична активність → повторення слова у грі.

Після заняття зі звуковимови провести рухливу гру («День і ніч», «Світлофор»).

Використовувати пальчикові вправи, що стимулюють мовленнєві центри мозку.

Приклад: «Повтори рух і звук» – дорослий показує рух (наприклад, плескає), а дитина має повторити його разом із певним звуком («па-па-па»).

4. Використання коротких і чітких інструкцій

Інструкції мають бути лаконічними, доступними та супроводжуватися жестами.

Не кажіть: «Зараз ми будемо вчити нові слова, уважно слухай і запам'ятовуй».

Краще: «Дивись: це яблуко. Повтори – яблуко!»

Приклад: При навчанні складанню речень давайте покрокові інструкції:

1) «Подивись на картинку»; 2) «Хто тут зображений?»; 3) «Що він робить?»

5. Формування самоконтролю та оцінювання роботи

Важливо навчати дитину перевіряти власну відповідь: «Чи правильно я сказав?», «Чи всі слова вимовив чітко?»

Використовуйте сигнальні картки: «Все правильно!», «Треба

подумати», «Потрібна допомога»

Приклад: Після вправи на правильну вимову попросіть дитину оцінити свою роботу, показавши відповідний колір картки.

Розвиток довільної уваги під час мовленнєвих занять сприяє кращому засвоєнню звуків, слів, граматичних конструкцій. Використання ігор, наочності, чітких інструкцій і чергування різних видів діяльності допомагає дітям із мовленнєвими порушеннями ефективніше навчатися, збагачувати словниковий запас і покращувати комунікаційні навички.

2. Розвиток довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення під час занять з образотворчої діяльності

Образотворча діяльність є потужним засобом розвитку довільної уваги, мовлення та дрібної моторики у дітей із порушеннями мовлення. Малювання, ліплення, аплікації допомагають не лише покращити зосередженість і витривалість уваги, а й сприяють розвитку мовленнєвого супроводу дій, формуванню зв'язного мовлення та розширенню словникового запасу.

Методи розвитку довільної уваги під час занять з образотворчого мистецтва

1. Використання наочності та зразків

Чітке уявлення про кінцевий результат допомагає дитині довше утримувати увагу на завданні.

Зразки малюнків або аплікацій полегшують розуміння послідовності дій.

Використання схематичних підказок (наприклад, розбиття малюнка на етапи: спочатку коло, потім лінії, потім деталі).

Приклад завдання: «Подивися на цей малюнок. Що спочатку треба намалювати? А що далі?»

2. Поетапне виконання завдань

Розбиття роботи на кілька простих кроків допомагає дітям довше утримувати увагу і не перевтомлюватися.

Спочатку – вибір матеріалів (олівці, фарби, пластилін).

Далі – етапи створення малюнка чи аплікації.

В кінці – завершальні штрихи та обговорення роботи.

Приклад: Дитина малює будинок: спочатку квадрат, потім дах, вікна, двері, а наприкінці – деталі (травичка, сонце, хмари).

3. Використання ігрових методів

Граючись, діти краще концентруються на завданні та проявляють більше зацікавленості.

«Чарівний художник» – дорослий малює частину зображення, а дитина має завершити його (наприклад, намальовано лише голову тварини – потрібно домалювати тулуб, лапи).

«Малюємо по пам'яті» – дитина уважно дивиться на малюнок, потім закриває очі або відвертається і намагається відтворити деталі.

«Домалюй за схемою» – дорослий описує предмет словами, а дитина має намалювати його за описом (наприклад, «Намалюй великий круг, до нього прикріпи два маленькі – що вийшло?»).

4. Чергування діяльності та рухливі паузи

Щоб уникнути перевтоми, важливо чергувати образотворчу діяльність з фізичною активністю.

Розумова діяльність → рухлива гра → повернення до творчої роботи.

Використовуйте пальчикову гімнастику для зняття напруги (наприклад, «Жменька – квіточка», «Малюємо в повітрі»).

Дихальні вправи перед малюванням допоможуть розслабитися (наприклад, «Задмухай свічку»).

Приклад: Після малювання попросіть дитину пройтися, потягнутися, поплескати в долоні перед наступним завданням.

5. Формування мовленнєвого супроводу дій

Важливо заохочувати дитину коментувати свої дії під час малювання, аплікації або ліплення.

Дорослий задає навідні питання: «Що ти зараз малюєш?», «Який колір вибереш?», «Що ще можна додати?»

Приклад: Під час малювання дерева дитина може проговорювати: «Спочатку малюю стовбур, він коричневий. Потім – зелене листя. Додам червоні яблука».

6. Використання коротких і чітких інструкцій

Інструкції мають бути лаконічними та зрозумілими.

Не кажіть: «Давай намалюємо картину, використовуючи різні кольори і техніки».

Краще: «Намалюй коло. Тепер додай дві лінії. Що вийшло?»

Приклад: На початку роботи пояснюйте завдання поетапно: 1) «Спочатку вибери колір»; 2) «Тепер намалюй фігуру»; 3) «Додай маленькі деталі».

7. Закріплення результату та самоконтроль

Запитуйте дитину: «Що тобі вдалося найкраще?», «Що ще можна покращити?», «Розкажи про свій малюнок».

Впроваджуйте позитивне оцінювання: «Ти дуже старався! Як гарно підібрані кольори!», «Мені подобається, як ти намалював хмарки!»

Образотворча діяльність є потужним засобом розвитку довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення. Використання наочності, ігрових методів, коротких інструкцій і мовленнєвого супроводу допомагає дітям краще концентруватися, покращувати мовлення та самоконтроль, що позитивно впливає на загальний розвиток і підготовку до навчання.

3. Розвиток довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення під час занять з фізичної культури

Фізична активність відіграє важливу роль у розвитку довільної уваги, самоконтролю та координації рухів у дітей із порушеннями мовлення. Заняття з фізичної культури допомагають не лише зміцнювати здоров'я, а й покращувати концентрацію, здатність виконувати інструкції та швидко переключатися між завданнями.

Методи розвитку довільної уваги на заняттях з фізичної культури

1. Використання ігрових методів

Фізична активність у поєднанні з грою допомагає дітям краще запам'ятовувати рухи, слідувати за інструкціями та тренувати слухову увагу.

Корисні ігри:

«Світлофор» – на слово «зелений» дитина біжить, на «жовтий» – йде повільно, на «червоний» – зупиняється. Розвиває увагу та навички самоконтролю.

«Роби, як я» – дорослий виконує рухи, а дитина повторює. Можна поступово ускладнювати комбінації.

«Літає – не літає» – ведучий називає предмети, якщо вони можуть літати – дитина підстрибує, якщо ні – залишається на місці. Гра тренує здатність зосереджуватися та швидко реагувати на слова.

2. Чіткі та короткі інструкції

Інструкції мають бути короткими, зрозумілими та супроводжуватися показом.

Не кажіть: «Зараз ми будемо виконувати вправи, будь уважним і повторюй за мною».

Краще: «Підніми руки вгору! Стрибни! Покажи, де м'яч!»

Приклад: під час вправ можна використовувати команди-ключі: «Руки!» (підняти руки), «Стрибок!» (підстрибнути), «Замри!» (завмерти на місці).

3. Чергування рухової активності та спокійних вправ

Дітям із порушеннями мовлення складно довго концентруватися, тому слід змінювати види діяльності:

Активні ігри → вправи на рівновагу → дихальні вправи.

Після бігу або стрибків варто виконати вправи на розслаблення, наприклад:

- «Листочок на вітрі» – дитина плавно гойдається з боку в бік.

- «Черепашка» – сидить у позі дитини, обіймаючи коліна.

Приклад: гра «Повільно – швидко» – діти рухаються під повільну музику та пришвидшуються під ритмічну.

4. Використання візуальних підказок

Картки або жести допомагають дитині краще розуміти команди та зменшують навантаження на мовлення.

Використовуйте зображення рухів (наприклад, картка із зображенням стрибка).

Покажіть вправу перед її виконанням.

Приклад: при навчанні нової вправи використовуйте послідовність: «Подивися – послухай – повтори».

5. Розвиток навички самоконтролю

Навчайте дітей стежити за своїми рухами та контролювати їх виконання.

Введіть сигнальні знаки: «Виконую правильно!», «Я сумніваюся», «Потрібна допомога»

Приклад: після гри запитайте дитину: «Як ти рухався? Що вийшло добре?»

Фізична культура – це не лише спосіб розвинути силу та координацію, а й можливість покращити довільну увагу, мовлення та навички самоконтролю. Використання ігор, візуальних підказок та чітких інструкцій допоможе дітям із порушеннями мовлення легше зосереджуватися, краще розуміти завдання та впевненіше діяти в групових вправах.

4. Розвиток довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення під час музичних занять

Музичні заняття є ефективним засобом розвитку довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення. Поєднання ритму, звуків, рухів та мовлення допомагає дітям краще зосереджуватися, швидше перемикає увагу, покращувати слухове сприйняття та розвивати мовну активність. Завдяки музиці діти навчаються контролювати свою діяльність, утримувати увагу на завданні та поступово формують навички саморегуляції.

Методи розвитку довільної уваги на музичних заняттях

1. Використання ритмічних ігор

Ритм допомагає зосередитися та розвиває навички слухового сприйняття. Використання простих ритмічних візерунків дозволяє дитині тренувати пам'ять, увагу та координацію рухів.

Приклади вправ:

«Повтори ритм» – дорослий плескає або вдаряє по барабану певний ритм, а дитина має його повторити.

«Голосно – тихо» – дитина виконує завдання за інтенсивністю звуку (голосно – швидкі рухи, тихо – повільні).

«Злови ритм» – дитина повинна плескати або тупотіти в такт музиці, що змінюється.

Це корисно тим, що: допомагає утримувати увагу на звучанні; розвиває координацію рухів і мовлення; навчає дитину швидко реагувати на зміну завдання.

2. Поєднання музики та мовлення

Музика полегшує сприйняття мовного матеріалу та допомагає дітям запам'ятовувати рими, слова та інтонаційні моделі.

Приклади вправ:

«Співай зі мною» – дитина повторює короткі музично-ритмічні фрази.

«Доспівай слово» – дорослий починає співати знайому пісеньку, а дитина має завершити фразу.

«Розмовляємо мелодійно» – прості фрази промовляються на різних нотах («Доброго дня!» – низьким і високим голосом).

Корисно тим, що покращує артикуляцію та мовленнєву пам'ять; тренує зосередженість на звуках і словах; допомагає чітко вимовляти звуки через музичний ритм.

3. Виконання завдань на переключення уваги

Переключення між різними видами діяльності дозволяє дітям краще орієнтуватися в завданнях і зосереджуватися.

Приклади вправ:

«Замри під музику» – під час звучання музики дитина рухається, а коли

музика зупиняється – завмирає.

«Швидко – повільно» – дитина співає або рухається відповідно до темпу музики (повільна мелодія – плавні рухи, швидка – енергійні).

«Яка це пісня?» – дорослий грає кілька нот знайомої мелодії, а дитина має впізнати її.

Сприяє розвитку здатності швидко перемикатися між діями; покращує контроль над власними рухами та мовленням; формує вміння зосереджуватися на звуковій інформації.

4. Використання музично-рухових ігор

Поєднання руху та музики сприяє розвитку уваги, координації та мовлення.

Приклади вправ:

«Танець із зупинками» – діти повторюють рухи під музику, але коли вона стихає – завмирають.

«Рухайся, як...» – музика змінюється, а дитина рухається, ніби пташка, ведмідь, вітерець.

«Співаючий м'яч» – дитина передає м'яч під музику, а коли вона зупиняється – той, у кого м'яч, співає слово з пісеньки.

Ці вправи покращують довільну увагу та слухову пам'ять, навчають слухати й реагувати на зміни музики, формують відчуття ритму та плавність мовлення.

5. Формування навичок самоконтролю через музику

Музика допомагає дітям керувати власною поведінкою, знижувати тривожність і покращувати концентрацію.

Приклади вправ:

«Дихаємо під музику» – діти роблять глибокі вдихи та видихи відповідно до темпу мелодії.

«Тиха пісенька» – діти співають пісню голосно, потім пошепки, вчать контролювати гучність.

«Повторюй рухи» – діти повторюють за дорослим плавні рухи під

музику (наприклад, повільно піднімати руки, хитатися, як хвиля).

Ефективність визначається тим, що розвивається саморегуляція та вміння керувати увагою; музика допомагає заспокоїтися та знизити гіперактивність; покращує взаємодію та емоційне сприйняття музики.

Музичні заняття є ефективним способом розвитку довільної уваги у дітей із мовленнєвими порушеннями. Використання ритмічних вправ, ігор на переключення уваги, поєднання музики з мовленням і рухами допомагає дітям краще концентруватися, покращувати слухове сприйняття, розвивати мовлення та контролювати власну діяльність.

3.3. Методичні рекомендації для вихователів та батьків щодо розвитку довільної уваги у дітей з порушенням мовлення

Діти з порушенням мовлення часто мають труднощі з довільною увагою: вони швидко відволікаються, їм складно зосереджуватися на завданні, вони втомлюються раніше за однолітків. Вихователі та батьки відіграють ключову роль у розвитку цієї навички, адже увага формується не тільки на заняттях, а й у повсякденному житті.

1. Рекомендації для вихователів

Розвиток довільної уваги у дітей з мовленнєвими порушеннями потребує особливого підходу. Важливо правильно організувати навчальне середовище, використовувати чіткі інструкції, ігрові методи та навчати дітей самоконтролю. Комплексне застосування цих підходів сприятиме кращій концентрації, розвитку мовлення та полегшенню адаптації до навчального процесу.

1. Організація навчального середовища.

Щоб допомогти дітям зосередитися, важливо мінімізувати відволікаючі фактори:

- Прибирайте зайві предмети зі столу під час занять.
- Уникайте гучних звуків і зайвих подразників, які можуть розсіювати

увагу.

- Використовуйте візуальні підказки – схеми, картинки, жести, які допоможуть дитині краще зрозуміти завдання та підтримувати увагу.

Створення спокійної, комфортної атмосфери дозволить дітям довше утримувати увагу та ефективніше працювати.

2. Використання коротких і чітких інструкцій

Діти з мовленнєвими порушеннями краще сприймають короткі, конкретні та зрозумілі команди.

Не кажіть: «Зараз ми будемо займатися, уважно слухай і виконуй.»

Краще: «Давай подивимося на картинку. Що тут зайве?»

Щоб дитина швидше зрозуміла завдання, використовуйте наочні матеріали та демонструйте виконання вправ на власному прикладі.

3. Використання ігрових методів

Ігрова діяльність – природний спосіб навчання для дітей, тому її слід активно використовувати в розвитку уваги.

Корисні ігри:

«Знайди відмінності» – тренує зорову увагу та спостережливість.

«Що змінилося?» – допомагає розвивати пам'ять і концентрацію.

«Світлофор» – формує навичку переключення уваги та самоконтроль.

«Слухай і виконуй» – покращує слухову увагу та здатність слідувати інструкціям.

Ігри не тільки допомагають розвивати увагу, а й сприяють збагаченню словникового запасу та розвитку мовлення.

4. Чергування видів діяльності

Щоб дитина не перевтомлювалася, навчальний процес має включати чітку зміну діяльності: розумова діяльність → фізична активність → творча робота. Після письма чи малювання варто провести рухливу гру або пальчикову гімнастику. Чергування завдань дозволяє дитині краще утримувати увагу та легше переключатися між видами діяльності.

Використання музично-ритмічних вправ допомагає активізувати увагу

перед складнішими завданнями.

5. Формування навички самоконтролю

- Розвиток самоконтролю допомагає дітям краще організовувати свою діяльність і стежити за правильністю виконання завдань.

- Навчайте дітей перевіряти себе: «Чи правильно я виконав завдання?»

- Використовуйте сигнали для контролю уваги – наприклад, якщо дитина чує слово «зима», вона має плеснути в долоні.

- Впроваджуйте «зупинки для перевірки»: після завершення завдання запитуйте дитину: «Що ти зробив правильно? Що ще можна покращити?»

Регулярні вправи на самоконтроль допоможуть дітям стати уважнішими та впевненішими у своїх діях.

Отже, ефективний розвиток довільної уваги у дітей з мовленнєвими порушеннями можливий лише за умов правильно організованого освітнього середовища, використання чітких інструкцій, ігрових методів та формування самоконтролю. Послідовне впровадження цих рекомендацій допоможе дітям краще концентруватися, легше адаптуватися до навчання та покращити мовленнєві навички, що позитивно вплине на їхню загальну успішність та соціальну взаємодію.

2. Рекомендації для батьків

Розвиток довільної уваги у дітей потребує систематичної роботи не тільки у дошкільному закладі освіти, а й у сімейному середовищі. Регулярні ігрові вправи, використання уваги у повсякденних ситуаціях і підтримка батьків сприяють покращенню концентрації, мовлення та когнітивного розвитку дитини.

1. Грайтеся разом із дитиною

Гра – це природний спосіб навчання, який сприяє розвитку довільної уваги, мовлення, логічного мислення та комунікативних навичок. Спільні ігри з дорослими допомагають дитині краще зосереджуватися, аналізувати інформацію, шукати закономірності та запам'ятовувати нові слова.

Настільні ігри

«Лото» – розвиває зорову увагу, навички зіставлення та здатність концентруватися на деталях. Наприклад, дитина має знайти відповідну картинку або слово серед запропонованих.

«Меморі» – тренує пам'ять і спостережливість, оскільки дитина має запам'ятати розташування однакових карток і правильно їх підібрати.

Пазли – сприяють розвитку концентрації, посидючості та просторового мислення. Корисно починати з простих варіантів (3–4 частини) та поступово переходити до складніших.

«Доміно» – вчить зіставляти об'єкти за спільними ознаками, що покращує логічне мислення.

Творчі ігри

Малювання за зразком – розвиває уважність до деталей, зорове сприйняття та координацію рухів. Наприклад, дорослий малює простий малюнок (будиночок, квітку), а дитина має його відтворити.

Складання візерунків із мозаїки – сприяє розвитку просторового мислення та вмінню помічати закономірності. Можна використовувати конструктор, дерев'яні фігури або намистинки.

Аплікації та ліплення – допомагають тренувати дрібну моторику, яка тісно пов'язана з розвитком мовлення.

Читання з обговоренням. Спільне читання – чудова можливість для розвитку мовлення, пам'яті та уваги. Важливо не просто читати, а й обговорювати зміст, заохочуючи дитину висловлювати свої думки.

Запитуйте під час читання:

- «Що було спочатку?» – допомагає дитині утримувати сюжет у пам'яті.
- «Що змінилося в казці?» – вчить помічати деталі та аналізувати події.
- «Як ти думаєш, що буде далі?» – розвиває логічне мислення та уяву.
- «Який герой тобі сподобався і чому?» – сприяє формуванню зв'язного мовлення.

Додаткові ігрові методи

- Рольові ігри (магазин, лікар, подорож) – сприяють розвитку уваги, соціальних навичок і мовлення.
- Гра «Скажи навпаки» (великий – маленький, день – ніч) – покращує логічне мислення та вміння аналізувати слова.
- Ритмічні ігри (плескання, повторення ритму) – тренують слухову увагу та координацію.

Ігри – це не лише розвага, а й потужний інструмент розвитку уваги, мовлення та когнітивних навичок. Регулярні спільні заняття у формі гри допоможуть дитині легше засвоювати інформацію, розвивати мислення та навчатися в невимушеній атмосфері.

2. Використовуйте увагу в повсякденних справах

Розвиток уваги можна інтегрувати у щоденні ситуації, перетворюючи їх на гру: на кухні: «Знайди всі червоні предмети», «Скільки у нас чашок?»; на вулиці: «Які машини ми бачили дорогою в садочок?», «Хто першим помітить щось жовте?»; у магазині: «Знайди всі продукти, які починаються на букву «М». Такі прості вправи допомагають дитині тренувати спостережливість, пам'ять і здатність концентруватися на деталях.

3. Дотримуйтеся режиму дня

Регулярний розпорядок допомагає дитині краще зосереджуватися та адаптуватися до навчального процесу. Виділяйте чіткий час для ігор, навчання, відпочинку та сну. Плануйте заняття так, щоб після розумової діяльності була рухлива активність. Створюйте передбачувану структуру дня – це зменшує рівень тривожності та покращує концентрацію.

4. Будьте терплячими та підтримуйте дитину

Підтримка батьків відіграє важливу роль у розвитку довільної уваги та впевненості дитини. Хваліть за успіхи, навіть за маленькі досягнення. Уникайте критики. Замість «Ти неуважний!» скажіть: «Давай спробуємо ще раз». Допомагайте дитині самотійно знаходити помилки. Запитуйте: «Що ти помітив?», «Як можна виправити?»

Спільна робота вихователів і батьків допоможе дітям з порушеннями мовлення розвинути довільну увагу, що позитивно вплине на їхню мовленнєву активність, пам'ять і підготовку до школи. Постійна участь батьків у розвивальних іграх, емоційна підтримка та доброзичливе ставлення допоможуть створити комфортне середовище, в якому дитина зможе спокійно навчатися, зосереджуватися та вдосконалювати свої мовленнєві та когнітивні навички. Формування позитивної атмосфери сприятиме не лише кращому засвоєнню нових знань, а й розвитку впевненості у власних силах, що полегшить спілкування з однолітками та дорослими.

3.4. Результати корекційно-розвиткової роботи з формування довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення

Дослідження на порівняльному етапі експерименту було організовано за тими ж методиками що і на констатувальному етапі, тільки завдання були видозмінені, наприклад:

1. Методика «Знайди шлях», замість завдання «Лабіринти»

Зміст: Дітям пропонують допомогти персонажу (зайчику) дістатися до мети (морквини) через заплутаний маршрут, правильно ведучи лінію.

2. Методика «Шукай і виправляй» замість «Коректурна проба»

Зміст: Дитині дають аркуш із рядом зображень, де деякі елементи навмисно пропущені або містять помилки, які вона повинна виправити відповідно до заданого зразка.

3. Методика «Реагуй на слово» замість «Червоне – синє»

Зміст: Дитина має підняти руку або тупнути ногою, коли чує слово «день», і не реагувати на слово «ніч».

4. Методика «Розкажи історію» замість «Послідовність подій»

Зміст: Дитині пропонується набір картинок із подіями (наприклад, як дівчинка малює, потім миє руки, потім показує малюнок). Вона має

розкласти їх у правильному порядку та пояснити, що відбувається.

5. Методика «Слухай і повтори» замість «Запам'ятай і повтори»

Зміст: Дитині зачитують 3–4 слова, які вона повинна повторити в правильному порядку. Наприклад: «Ведмідь, вовк, лисиця»; «М'яч, книга, лялька»; «Вікно, двері, лампа, килим».

Ці зміни зберегли суть завдань, але зробили їх трохи варіативнішими для ефективності визначення рівня розвитку довільної уваги у дітей старшого дошкільного віку.

Результати виконання завдань порівняльного етапу експерименту для визначення рівня розвитку довільної уваги у дітей ЕГ і КГ запропоновані в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Результати виконання завдань порівняльного аналізу рівня розвитку довільної уваги у дітей ЕГ і КГ

Група	Завдання / сер. бал				
	Констатувальний етап				
	«Лабіринти»	«Коректурна проба»	«Червоне – синє»	«Послідовність подій»	«Запам'ятай і повтори»
ЕГ	0,9	1	1,2	0,8	0,8
КГ	2,5	2,5	2,8	2,3	2,4
	Порівняльний етап				
	«Знайди шлях»	«Шукай і виправляй»	«Реагуй на слово»	«Розкажи історію»	«Слухай і повтори»
ЕГ	2,3	2,1	2,2	2	1,9
КГ	2,6	2,5	2,8	2,5	2,6

Аналіз результатів виконання завдань порівняльного етапу представлений в табл. 3.1 показав значне покращення показників довільної уваги у дітей з порушеннями мовлення.

На констатувальному етапі середній бал виконання завдань у дітей ЕГ

був значно нижчим, ніж у контрольній групі. Наприклад, у завданні «Лабіринти» діти ЕГ набрали лише 0,9 бала, тоді як діти КГ – 2,5 бала. Аналогічна тенденція простежується у всіх завданнях: «Коректурна проба» – 1 бал у ЕГ проти 2,5 бала у КГ, «Червоне – синє» – 1,2 проти 2,8 бала тощо. Такі результати підтверджують, що діти ЕГ мали низький рівень довільної уваги, що проявлялося у складнощах з концентрацією, розподілом і переключенням уваги.

На порівняльному етапі дослідження помітно зросли результати виконання завдань у дітей експериментальної групи. Наприклад, у завданні «Знайди шлях» середній бал дітей ЕГ підвищився до 2,3, що свідчить про покращення навичок концентрації уваги. У завданнях «Шукай і виправляй» та «Реагуй на слово» їхні показники склали 2,1 та 2,2 бали відповідно, що майже зрівняло їх із результатами дітей КГ. Найменше покращення відбулося у завданні «Слухай і повтори» (1,9 балів), що може свідчити про труднощі дітей ЕГ із утриманням вербальної інформації.

Проведене дослідження показало, що після корекційної роботи рівень розвитку довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення підвищився з низького до середнього. Зокрема у дітей з ЗНМ 3 рівня концентрація уваги стала вищою – діти краще утримують увагу на одному завданні та можуть працювати довше без значного зниження ефективності; витривалість зросла – вони менше втомлюються під час когнітивних навантажень, що сприяє більш якісному виконанню завдань; стійкість уваги покращилася – діти рідше відволікаються на сторонні подразники, можуть доводити завдання до кінця; переключення уваги стало швидшим – їм легше переходити від одного виду діяльності до іншого, що полегшує виконання комплексних вправ; розподіл уваги покращився – діти краще одночасно слухають інструкції та виконують завдання, що свідчить про розвиток когнітивної гнучкості.

У дітей з ФФНМ покращилося аудіальне сприйняття – вони стали уважніше слухати мовлення дорослого, краще розуміють інструкції навіть за складнішої мовленнєвої побудови; зросла здатність до запам'ятовування

вербальної інформації – діти краще відтворюють послідовність слів та фраз, що позитивно впливає на виконання мовленнєвих завдань; переключення уваги стало більш ефективним – вони швидше адаптуються до зміни мовленнєвих завдань та зменшують кількість помилок; зменшилася кількість помилок у розпізнаванні мовленнєвих сигналів – діти рідше плутають схожі за звучанням слова, що покращує якість сприйняття та відтворення мовлення.

У дітей з дизартрією також відбулися позитивні зрушення: вони стали краще координувати мовленнєві та рухові дії одночасно; зросла концентрація уваги – вони можуть довше утримувати увагу, навіть за умови фізичних труднощів у мовленні; швидкість реакції на мовленнєві та невербальні стимули також зросла – діти швидше обробляють інформацію та реагують на інструкції; стійкість уваги покращилася – вони можуть довше виконувати завдання, пов'язані з мовленням, без значного виснаження.

Результати дітей контрольної групи на теж трохи підвищились – на 0,1-0,2 бали і залишилися стабільно високими (понад 2,3 бала у всіх завданнях), що підтверджує добре сформовану довільну увагу.

Таким чином, аналіз таблиці свідчить про позитивну динаміку у дітей з мовленнєвими порушеннями після проведення спеціальних занять. Однак, навіть після покращення, їхні результати все ще дещо поступаються показникам дітей із нормо-типовим розвитком мовлення.

Порівняння середніх показників визначення рівня розвитку довільної уваги у дітей ЕГ і КГ на обох етапах експерименту представлено на рис. 3.1.

Дані представлені на рис. 3.1 доводять, що середній бал у дітей ЕГ, який на констатувальному етапі дослідження становив 0,9 балів (низький рівень), зріс до 2,1 бали – середній рівень розвитку довільної уваги. В дітей КГ відбулись незначні зміни – 2,6 балів (вище середнього), а на початку експерименту було 2,5.

Аналіз результатів виконання завдань на різних етапах експерименту свідчить про суттєвий прогрес у розвитку довільної уваги у дітей з мовленнєвими порушеннями. Порівняння середніх балів між констатувальним і

порівняльним етапами експерименту показало зростання рівня концентрації, стійкості, розподілу та переключення уваги в експериментальній групі. Це підтверджує ефективність проведеної роботи та застосованих методик.

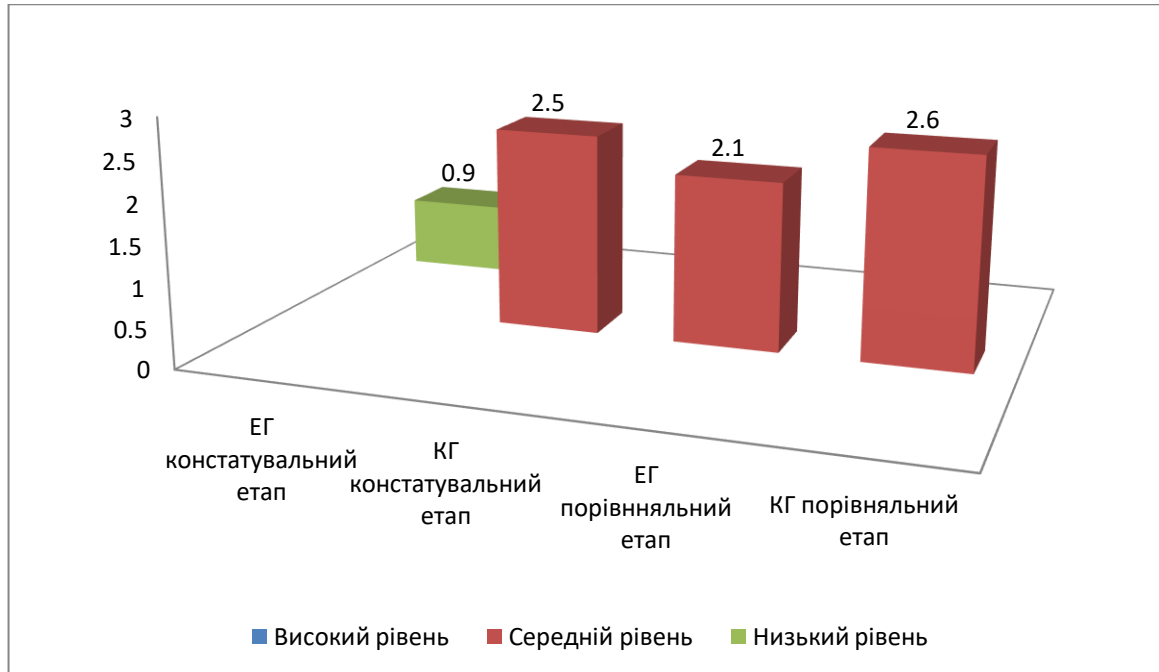

Рис. 3.1. Порівняння результатів констатувального та порівняльного етапів експерименту щодо рівня розвитку довільної уваги у дітей ЕГ і КГ

Однак, незважаючи на позитивні зміни, показники дітей з порушеннями мовлення залишаються нижчими порівняно з їхніми ровесниками з контрольної групи. Це може бути зумовлено тим, що мовленнєві порушення безпосередньо впливають на когнітивні процеси, зокрема на здатність до обробки інформації, швидкість реакції, зосередженість і стійкість уваги.

Отримані дані підкреслюють необхідність подальшої корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на підтримку й розвиток довільної уваги у дітей із мовленнєвими порушеннями. Впровадження спеціальних методик, адаптованих завдань та систематичних тренувальних вправ може сприяти покращенню їхніх когнітивних навичок і наближенню рівня довільної уваги до показників їхніх ровесників без мовленнєвих труднощів.

Висновки до 3 розділу:

Корекційно-розвиткова робота була спрямована не лише на розвиток уваги, а й на покращення мовлення, пам'яті та мислення. Ефективність занять забезпечувалася завдяки чіткій структурі завдань, коротким інструкціям і переважно ігровому формату, що підвищувало мотивацію дітей. Використовувалися вправи для активації зорового, слухового й тактильного аналізаторів. Проводились короткі, але регулярні заняття, а поєднання мовленнєвих і рухових вправ стимулювало мозкову активність.

Основним методом стали ігрові завдання, що розвивали самоконтроль і мовлення. Ефективними виявилися рухливі ігри для концентрації, настільні – для логічного мислення, сенсорні – для полегшення сприйняття інформації, а також логопедичні, що одночасно розвивали увагу й мовлення. Розвиток довільної уваги здійснювався в різних видах діяльності: мовленнєві вправи збагачували словниковий запас, малювання та ліплення розвивали концентрацію, фізичні вправи покращували координацію, а музичні заняття стимулювали слухову увагу через ритмічні завдання.

Порівняльний етап експерименту проводився за тими ж методиками, що й констатувальний, але з видозміненими завданнями. Отримані дані показали значний прогрес у розвитку довільної уваги у дітей ЕГ: середній бал зріс з 0,9 (низький рівень) до 2,1 (середній рівень). У контрольній групі зміни були мінімальними – з 2,5 до 2,6 бала. Аналіз виконання завдань підтвердив покращення концентрації, стійкості, розподілу та переключення уваги у дітей з мовленнєвими порушеннями, що доводить ефективність корекційної роботи. Проте їхні показники залишаються нижчими, ніж у ровесників із КГ, що може пояснюватися впливом мовленнєвих порушень на когнітивні процеси.

Результати довели необхідність подальшої корекційно-розвиткової роботи. Використання адаптованих методик та систематичних вправ сприятиме покращенню когнітивних навичок дітей із мовленнєвими порушеннями та наближенню їхніх показників до рівня ровесників без мовленнєвих труднощів.

ВИСНОВКИ

Аналіз психологічної та логопедичної літератури дозволив зробити узагальнення про те, що увага є ключовим когнітивним процесом, що впливає на сприйняття, запам'ятовування та навчання. Вона включає концентрацію, стійкість, розподіл та переключення. Особливо важливою увага є у дошкільному віці, коли тільки формується її довільна регуляція. Діти швидко втомлюються, легко відволікаються, але можуть довше зосереджуватися, якщо заняття цікаве й проходить у формі гри.

Мовлення безпосередньо пов'язане з довільною увагою: воно допомагає дитині зосереджуватися, розуміти інструкції та контролювати власні дії. Розвинене мовлення покращує увагу, що сприяє навчальному процесу та соціальній адаптації. Якщо ж увага нестійка, дитина має труднощі з вимовою, побудовою зв'язних висловлювань і засвоєнням матеріалу.

Діти з порушеннями мовлення характеризуються зниженою увагою, що ускладнює навчання та комунікацію. Такі розлади як, дизартрія, алалія, ЗНМ та фонетико-фонематичні розлади негативно впливають на когнітивний розвиток, викликаючи труднощі у вимові, читанні та письмі. Корекційно-розвиткова робота має включати ігрові методи, візуальні підказки і вправи на самоконтроль. Логопедична допомога та систематичні тренування сприяють розвитку уваги, мовлення та загальної когнітивної діяльності дитини.

Метою констатувального етапу дослідження було визначити рівень розвитку довільної уваги у дітей з мовленнєвими порушеннями та порівняти його з показниками дітей без таких особливостей. Оцінювалися ключові параметри уваги: здатність до концентрації, стійкість у виконанні завдань, можливість розподілу уваги між кількома діями та швидкість її переключення. Особливий акцент зробили на взаємозв'язку мовленнєвих труднощів із розвитком довільної уваги. За результатами виконання завдань були визначені рівні розвитку довільної уваги у дітей: високий, середній і низький. Результати експерименту показали, що діти з порушеннями мовлення мали низький рівень

довільної уваги, тоді як їхні ровесники з нормотиповим мовленням – вище середнього. Виявлена різниця підтвердила взаємозв'язок між мовленнєвим розвитком і когнітивними процесами. Отримані дані засвідчили необхідність адаптаційних методик для розвитку довільної уваги в таких дітей.

На формувальному етапі експерименту корекційно-розвиткова робота була спрямована на розвиток уваги, мовлення, пам'яті та мислення. Ефективність занять забезпечувалась чіткою структурою завдань, короткими інструкціями та ігровим форматом, що підвищувало мотивацію дітей. Використовувалися вправи для зорового, слухового й тактильного аналізаторів, а також короткі, регулярні заняття. Основним методом було обрано ігрові завдання, які розвивали самоконтроль і мовлення. Рухливі ігри тренували концентрацію, настільні – логіку, сенсорні – сприйняття, а ігри з правилами – саморегуляцію. Логопедичні ігри одночасно покращували мовлення й увагу. Розвиток довільної уваги здійснювався через мовленнєві, образотворчі, фізичні та музичні заняття. Вправи на словниковий запас і діалогічне мовлення, малювання, ліплення, координаційні рухи й ритмічні завдання сприяли концентрації та увазі.

Порівняльний етап експерименту проводився за тими ж методиками, що й констатувальний, але із зміненими завданнями. У дітей експериментальної групи рівень розвитку довільної уваги підвищився з низького рівня до середнього, а в контрольній групі середній бал зріс незначно – з 2,5 до 2,6. Аналіз виконання завдань показав покращення концентрації, стійкості та переключення уваги у дітей з мовленнєвими порушеннями, що підтверджує ефективність методик. Однак їхні показники залишаються нижчими, що пояснюється впливом мовленнєвих труднощів на когнітивні процеси.

Отримані результати свідчать про ефективність проведеної корекційно-розвиткової роботи з формування довільної уваги у дітей із порушеннями мовлення та необхідність подальшої корекційної роботи з адаптованими завданнями та систематичними вправами для покращення когнітивних навичок у дітей із порушеннями мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишина Л. Є. Психологічні характеристики загально-функціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії : збірник наук. праць*. Київ, 2017. Вип. 4. С. 18–23.
2. Аніщук А. Формування мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві. *Імідж сучасного педагога: Науково-практичний освітньо-популярний журнал*. 2010. № 6/7. С. 93-96.
3. Бабюк О., Колос Т., Сапожко І., Камінська Т. Комплексний підхід до подолання мовленнєвих порушень. *Початкова освіта*. 2011. № 25. С. 12-21.
4. Бєлова О. Б. Особливості розвитку уваги у дітей молодшого шкільного віку з нормальним та порушеним мовленням. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 9. С. 54–64.*
5. Бєлова О.Б. Особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) збірник наукових праць*. 2018. №11. С. 19-26.
6. Бєлова О.Б. Розвиток довільної уваги у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами дидактичних ігор. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Київ, 2021. № 58. С. 13-19.
7. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Київ: Слово, 2022. 248 с.
8. Богуш А.М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ситуації, ігри, вправи: навч. посібн. Київ: «Слово». 2012. 304 с.
9. Бугера Ю. Ю. Формування уваги у молодших школярів із порушеннями розумового розвитку в процесі навчання : дис. канд. пед. наук : 13.00.03. Кам'янець-Подільський, 2017. 271 с
10. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник, 4-те вид. Київ: Центр

учбової літератури, 2017. 617 с.

11. Винокур А. С. Подолання мовного недорозвинення у дітей молодшого шкільного віку. Київ: Академія, 2012. 141 с.

12. Вінокурова О. В., Вінокурова С. М. Вплив мовленнєвих порушень на особистість, поведінку та емоційно-вольову сферу дитини. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 28. С. 37–41.

13. Вітенко І.С., Вітенко Т.І. Основи психології. Вид. 2-ге, доп. Київ: Нова книга, 2008. 256 с.

14. Войтенко О.В. Формування стійкості уваги у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2022. № 37. С. 63-68.

15. Воловодівська Ж.О., Докійчук Т.В. Практичний poradник з формування вольових процесів у дітей дошкільного та шкільного віку. Вінниця: Грайлик, 2019. 27 с.

16. Гаврилова Н. С. Класифікації порушень мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного ун-ту ім. Івана Огієнка*. Серія: Соціально-педагогічна. Кам'янець-подільський, 2012. Вип. 19(1). С. 327-349.

17. Гайдукевич О.В. Особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями: монографія. Київ: Слово, 2022. С.144-145.

18. Галета А. М., Стахова О. О. Особливості розвитку уваги дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Спеціальна освіта*. Київ, 2024. №2. С. 29-37.

19. Гончаренко О.М. Роль дидактичних ігор у розвитку концентрації уваги у дітей дошкільного віку з дизартрією. *Дефектологія*. Київ, 2022. № 2. С. 45-50.

20. Голдман Д., Емоційний інтелект. Харків: Віват, 2019. 230 с.

21. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

22. Загальна психологія: підручник / за заг. ред. С.Д. Максименка.

Вінниця: Нова книга, 2004. 704 с.

23. Зайченко О.В. Розвиток переключення уваги у дітей дошкільного віку з алалією. *Спеціальна освіта*. Київ, 2023. № 1. С. 25-31.

24. Засєкіна Л. В. Вступ до психолінгвістики. Острог: Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. 188 с.

25. Інноваційні технології в діяльності інклюзивно-ресурсного центру : метод. посіб. / авт. кол. за. ред. А. Г. Обухівської, Т. Д. Ілляшенко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 228 с.

26. Кабельнікова Н. В. Первинне недорозвинення мовлення у дітей (клінічний, психолінгвістичний та психолого-педагогічний аспекти): навч. посіб. Херсон: Борисфен-про, 2017. 222 с.

27. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс : навч.-метод. посіб. К. : ВД «Слово», 2016. 384 с.

28. Карпенко Є. В. Організація тренінгу спілкування з дітьми різного віку. Дрогобич, 2016. 160 с.

29. Ковальчук О.А. Вплив мнемотехніки на розвиток слухової уваги у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий вісник Миколаївського національного ун-тету імені В.О. Сухомлинського*. Миколаїв, 2023. № 1. С. 118-123.

30. Комкова О. М. Формування довільної уваги у молодших школярів із порушеннями писемного мовлення. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти : зб. наук. пр.* Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2020. С. 167–174.

31. Компанець Н.М. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери: науково-методичний посібник. Київ: Актуальна освіта, 2023. 86 с.

32. Компанець Н.М. Розвиток та формування емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку: науково-методичний посібник. Київ: Актуальна освіта, 2023. 42 с.

33. Кондукова С.В., Шеремет М.К. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку в нормі та патології. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Київ, 2014. № 27. С. 5-7.

34. Кононенко О.Л. Логопедична робота з розвитку довільної уваги у дітей дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення: навчально-методичний посібник. Київ, 2023. С.121-122.

35. Конопляста С. Ю., Сак Т. Б. Логопсихологія : навч. посіб. / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Знання, 2010 293 с.

36. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. Київ: «Академія», 2016. 424 с.

37. Кудикіна Н. В. Теорія ігрової діяльності дітей : монографія. Київ: ун-т ім. Б. Грінченка. 2012. 235 с.

38. Кузікова С. Основи психокорекції : навч. посіб. Київ: «Академія», 2021. 336 с.

39. Лопатинська Н.А. Системно-динамічна організація онтогенезу мовленнєвого розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) зб. наук. праць*. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. 9, Т.1. С. 131-145.

40. Луцан Н. І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності. Дис ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Одеса: ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2006. 190 с.

41. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення: монографія. Київ: ДІА, 2016. 304 с.

42. Марченко І. С., Шеремет М. К. Хрестоматія з логопедії: навч. посіб. Київ: Слово, 2019. 369 с.

43. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників): навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Слово, 2019. 288 с.

44. Марченко І.С., Лужецька Г.М. Корекція уваги у першокласників із тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*.

2022. №2. С. 154-160.

45. Мішина Ю. С. Психологічні особливості довільної уваги дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення. *Наукові здобутки студентів Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти. Спеціальна освіта*. 2014. №1. С. 22-31.

46. Обухівська А. Г. Оцінка інтелектуальних можливостей молодших дошкільників в діяльності логопеда. *Логопедія: науково-методичний журнал*. 2018. № 13. С. 46–54.

47. Овчаренко М. С., Таран О. П, Тичина К. О. Логопсихологія з основами спеціальної психології: метод. посібн. Київ: Світ науки, 2021. 48 с.

48. Павелків Р. В. Вікова психологія. вид. 2-е, стер. Київ : «Кондор», 2015. 469 с.

49. Павелків Р. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 432 с.

50. Пасько О. М. Психологія: схеми, таблиці, коментарі: навч.-наочний посіб. / за заг. ред. О. М. Цільмак. Одеса: видавець Букаєв В.В. 2019. 270 с.

51. Пихтіна Н. П. Дитяча психологія: курс лекцій. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 169 с.

52. Потапенко О. М. Опанасюк І. С. Сучасні підходи до вивчення особистості дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2012. Вип. 21. С. 225–227.

53. Психологічний словник / авт.-уклад. В. Синявський, О. Сергєєнкова / за ред. Н.А. Побірченко. Київ: Науковий світ, 2007. 274 с.

54. Рібцун Ю. В. Дитина з порушеннями мовленнєвого розвитку. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру». 2018. 40 с.

55. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно-методичний комплекс. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 272 с.

56. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей

молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс. Київ: Освіта України, 2011. 292 с.

57. Рібцун Ю. В. порушення мовлення. Енциклопедія освіти: довідково-аналітичне вид. Нац. акад. пед. наук України. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 781-782.

58. Рібцун Ю. В. У країні Веселкових звуків. Альбом учителя-логопеда. Харків: Видавнича група «Основа», 2020. Ч. 1. 96 с.; Ч. 2. 80 с.

59. Савінова Н. В., Стельмах Н. В. Психолого-педагогічні та технологічні основи диференційованої логодіагностики та логокорекції. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. 176 с.

60. Соботович Є.Ф. Порушення мовного розвитку та шляхи їх корекції: навч.-метод. посібник. Київ: ІСДО, 2015. 204 с.

61. Соловійова Л.І. Індивідуальні особливості розвитку вольової поведінки старших дошкільників: Автореферат ... канд. психол. наук. 19.00.07. Київ, 2012, 24 с.

62. Соценко Т.М., Попович І.С. Особливості розвитку емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку. *Інсайт: зб. наук. праць студентів, аспірантів, та молодих вчених*. Херсон: ВД «Гельветика», 2018. С. 243–246.

63. Сулятицький І., Порохнява А. Емоційно-вольові особливості дошкільників із дислалією. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Збірник наукових праць*. 2021. № 35 (1). С. 101-107.

64. Тарасун В. В. Основи теорії і практики логодідактики : підручник. Київ: «Каравела», 2017. 326 с.

65. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: монографія. Кіровоград: Імекс, 2014. 390 с.

66. Турубарова А. Актуальні проблеми розвитку логопсихології. *Психологія та педагогіка: сучасні методики та інновації, досвід практичного застосування* : зб. тез учасників Міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 2016. С. 85-87.

67. Хілько А. С. Навчальний посібник по неврологічних основах

логопедії. Слов'янськ: СДПІ, 2014. 158 с.

68. Шеремет М. К., Боряк О. В. Неврологічні основи логопедії. Суми : СумДПУ, 2016. 276 с.

69. Якимчук Г. В. Особливості психічного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Габітус, 2020. С. 98-107. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723346/1/%D0%AF%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D1%87%D1%83%D0%BA%D0%93%D0%92_%D0%93%D0%B0%D0%B1%D1%96%D1%82%D1%83%D1%81_2020_20.pdf (дата звернення 20.08.2025).

70. Bar-On, R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 2006. №18, P. 13-25.

71. Bernard J. Baars, Nicole M. Gage Cognition, Brain, and Consciousness: Introduction to Cognitive Neuroscience, 2010. 340 p.

72. Brushnevska I., Ribtsun, J., Stasiuk L., Ilina N. Psycholinguistic Preconditions of Speech Formation of Children with General Speech Retardation. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 2021. 12(4). P. 263-277.

73. Chai M. Tyng, Hafeez U. Amin, Mohamad N. M. Saad, Aamir S. Malik The Influences of Emotion on Learning and Memory. *Front. Psychol., Sec. Emotion Science*. 2017. Vol. 8. P. 570-588.

74. Marchuk O., Holiiad I., Boiko V., Ribtsun Y. Holistic Education: the Unity of the Intellectual and Emotional Sphere. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 2024. №16(2), P. 666-677.

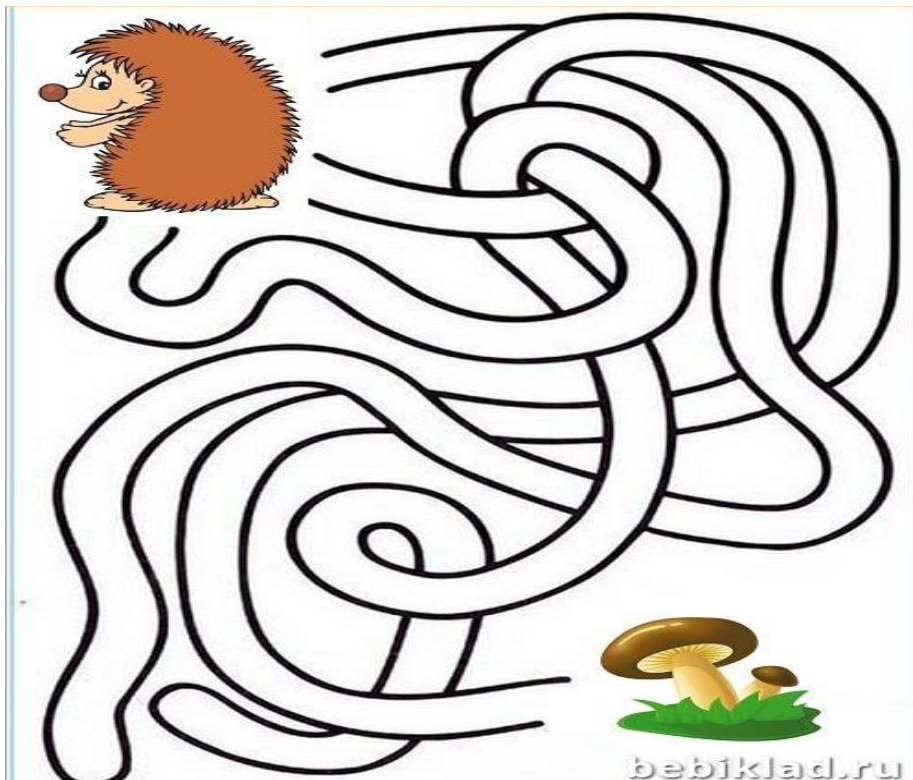
75. Ribtsun Y., Bielova O., Korolenko V. Personality Development in the Paradigm of Current Neuropedagogy. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2023. Vol. 14, Issue 4, P. 388-403.

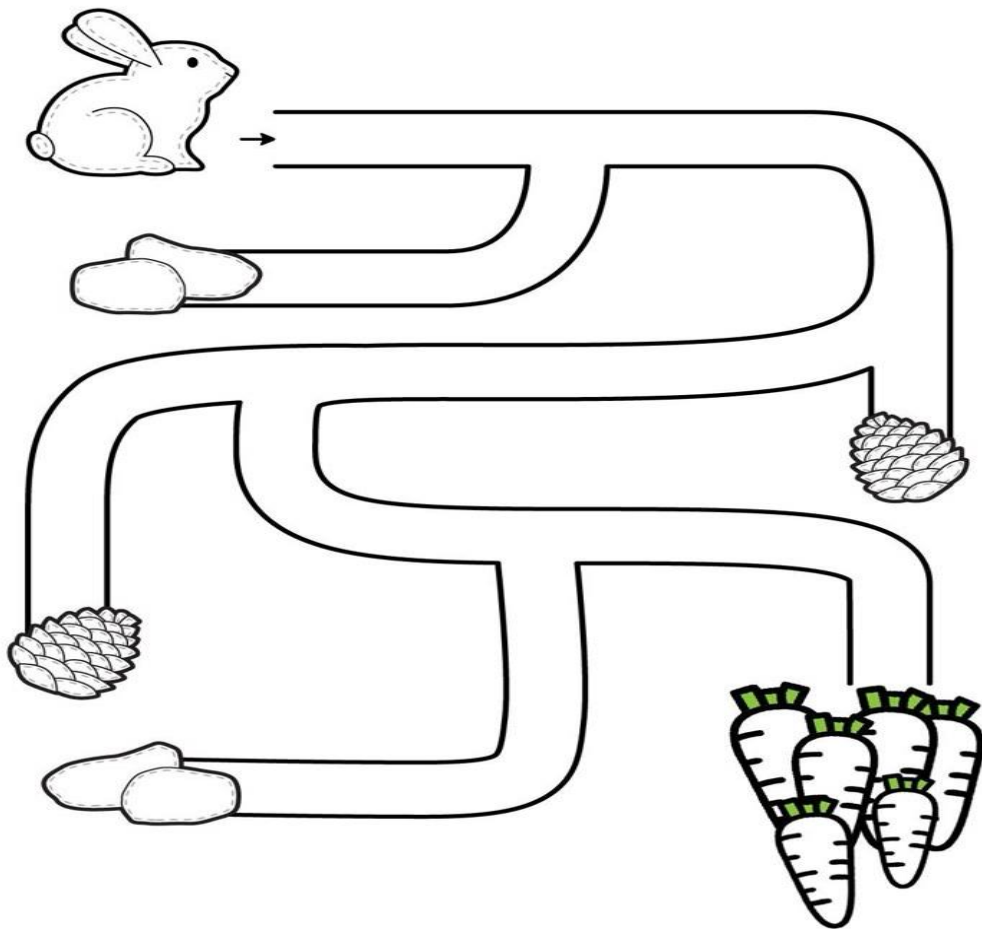
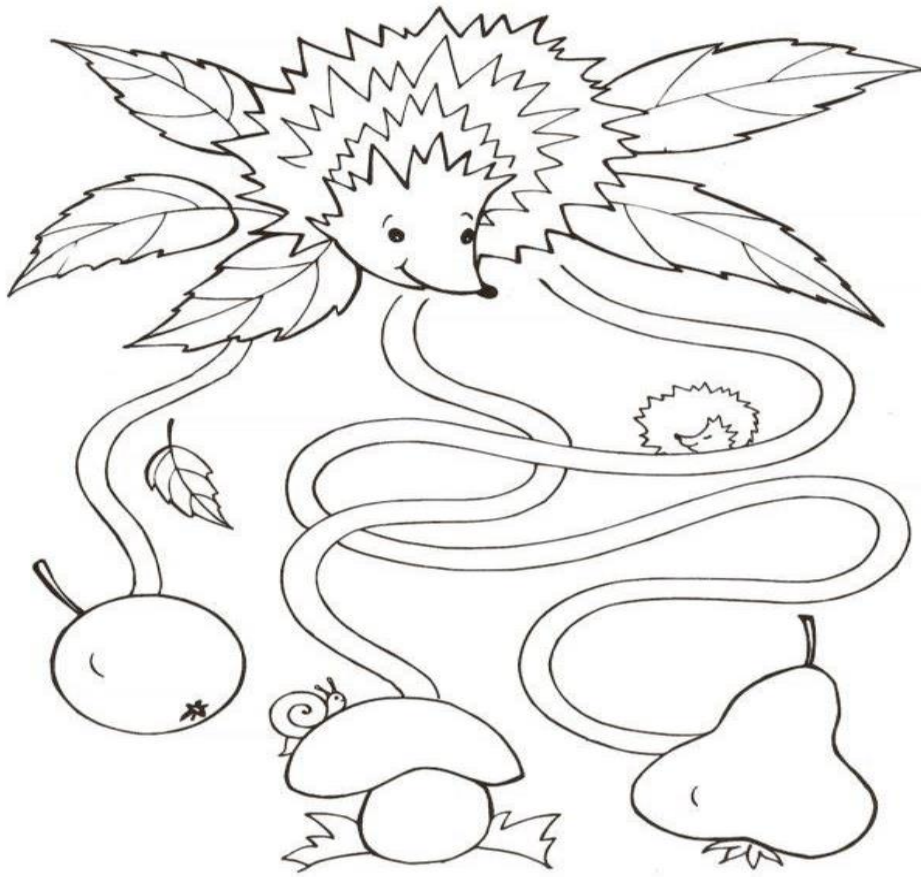
76. Semago M. & Semago N. The Typology of Deviant Development. A Model for Analysis and Its Use in Practice. *Journal EastEuropean Psychology*. 2013. Vol. 51. Issue 2. P. 5-50.

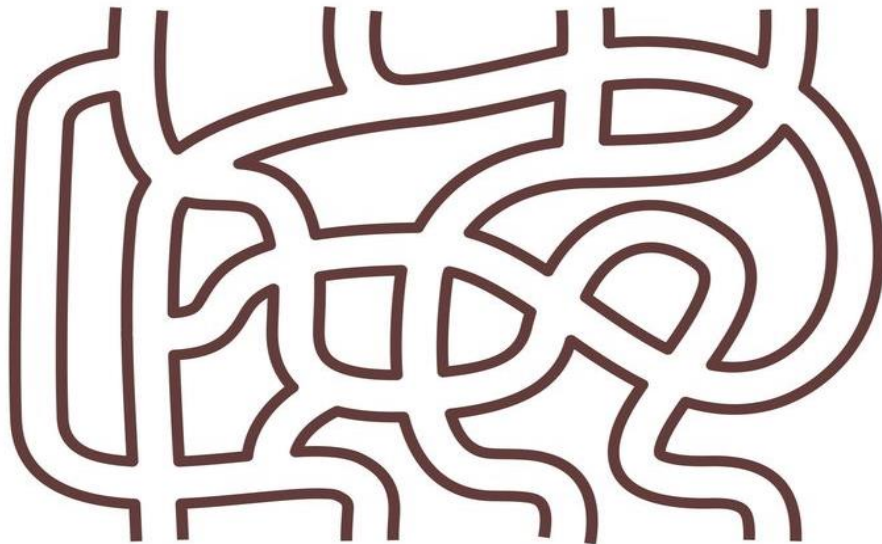
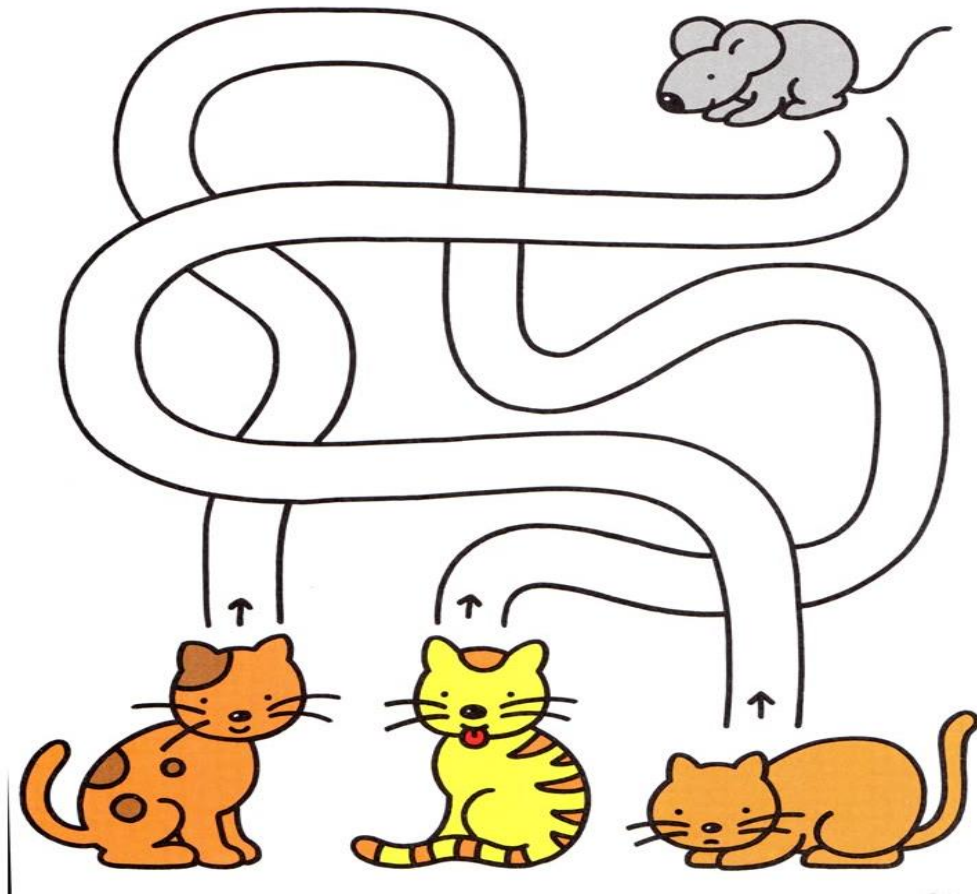
ДОДАТКИ

Додаток А

Лабіринти

Коректурна проба (Тест Бурдона)

Метод дослідження уваги Коректурна проба створив Б. Бурдон в 1895 році. Діапазон застосування коректурної проби дуже широкий – починаючи з дошкільного віку. Для проведення дослідження необхідний секундомір, ручка або олівець і бланк.

Існує цілий ряд варіантів коректурної проби: буквений, цифровий, з кільцями, малюнки і піктограми для дітей.

Процедура. В експерименті досліджуваному пред'являється сторінка, заповнена знаками, розташованими випадково. Це можуть бути цифри, букви, геометричні фігури, малюнки-мініатюри.

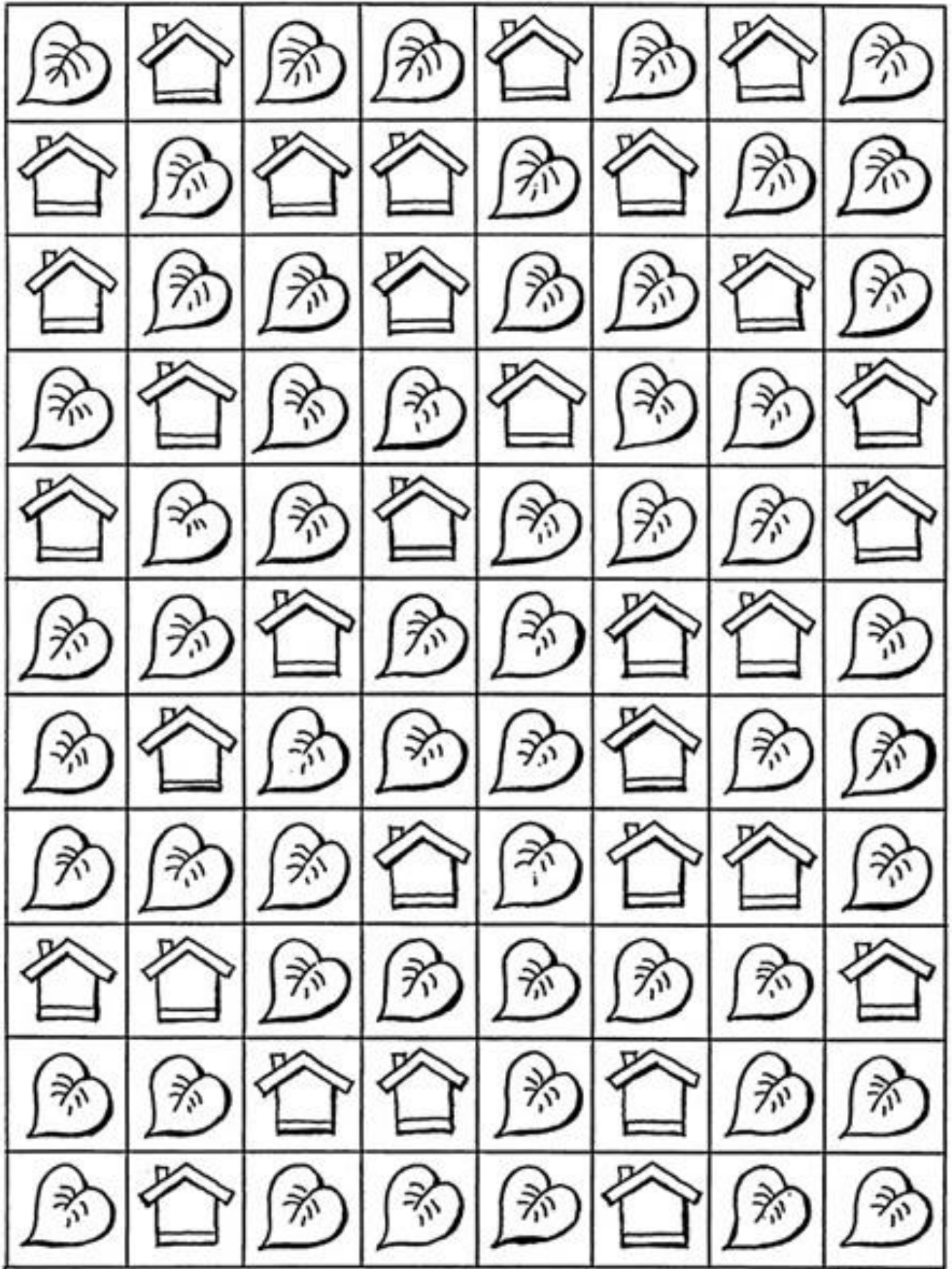
Завдання досліджуваному: знайти певний знак і виділити його певним чином (в залежності від бланку) – підкреслити, викреслити, відзначити. Який саме знак і що необхідно зробити задається психологом.

Приклад інструкції до дитячого бланку (там де листочки і будиночки) коректурної проби – «Намалюй віконце у кожному будиночку і гілочку у кожному листочку».

Обробка результатів тесту. При обробці й оцінці результатів визначається кількість предметів на малюнку, переглянутих дитиною протягом 2,5 хв, тобто за весь час виконання завдання, а також окремо за кожен 30-секундний інтервал. Отримані дані вносяться в формулу, за якою визначається загальний показник рівня розвиненості у дитини одночасно двох властивостей уваги: продуктивності і стійкості:

$$S = (0.5 N - 2.8 n) / t$$

де S – показник продуктивності і стійкості уваги; N – кількість зображень предметів, переглянутих дитиною за час роботи; t – час роботи; n – кількість помилок, допущених за час роботи. Помилками вважаються пропущені потрібні або закреслені непотрібні зображення.

У підсумку кількісної обробки психодіагностичних даних визначаються за наведеною вище формулою шість показників, один – для

всього часу роботи над методикою (2,5 хв), а решта – для кожного 30-секундного інтервалу. Відповідно, змінна t в методиці буде приймати значення 150 і 30.

Висновки про рівень розвитку:

10 балів – продуктивність уваги дуже висока, стійкість уваги дуже висока.

8-9 балів – продуктивність уваги висока, стійкість уваги висока.

4-7 балів – продуктивність уваги середня, стійкість уваги середня.

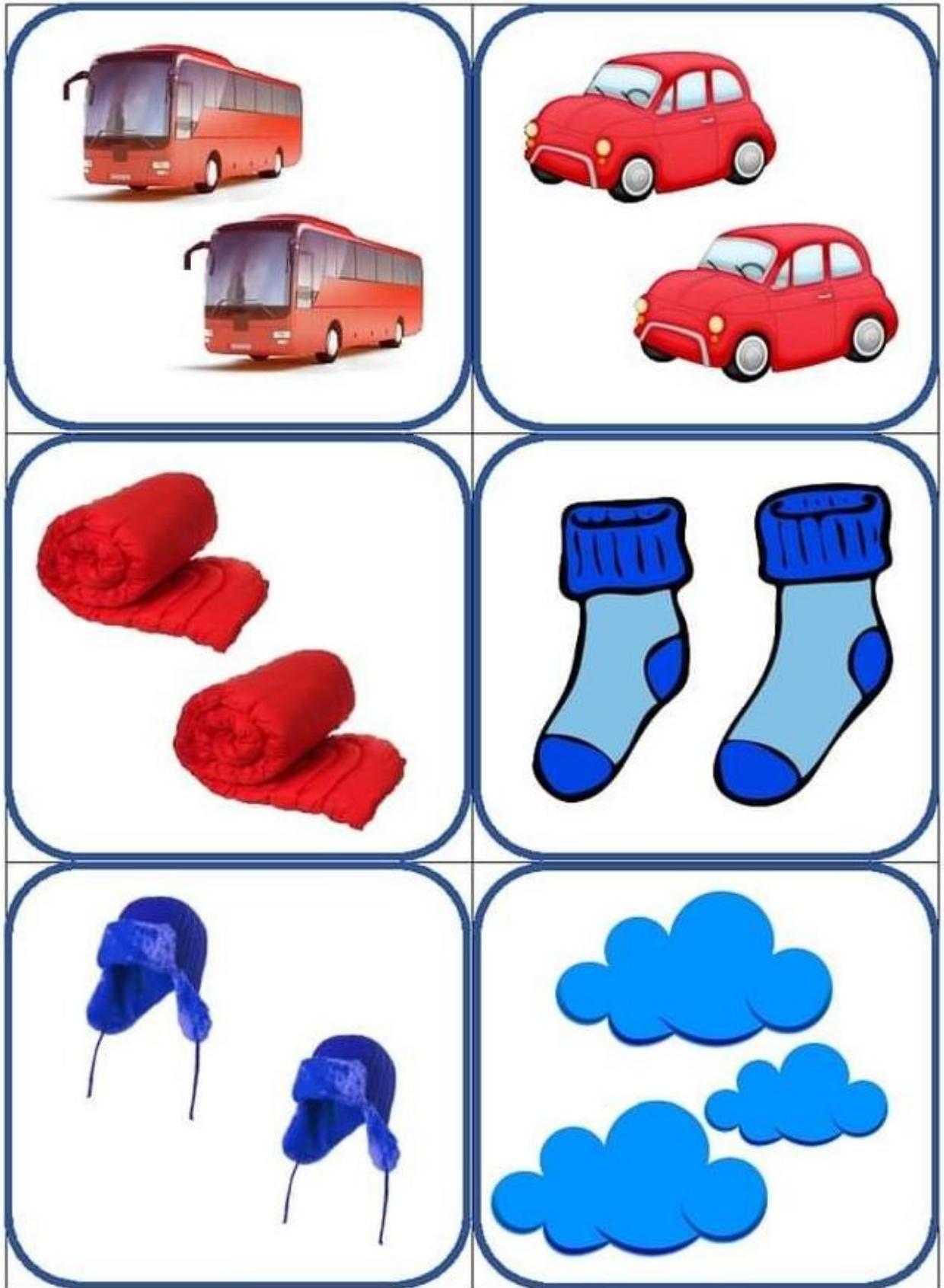
2-3 бали – продуктивність уваги низька, стійкість уваги низька.

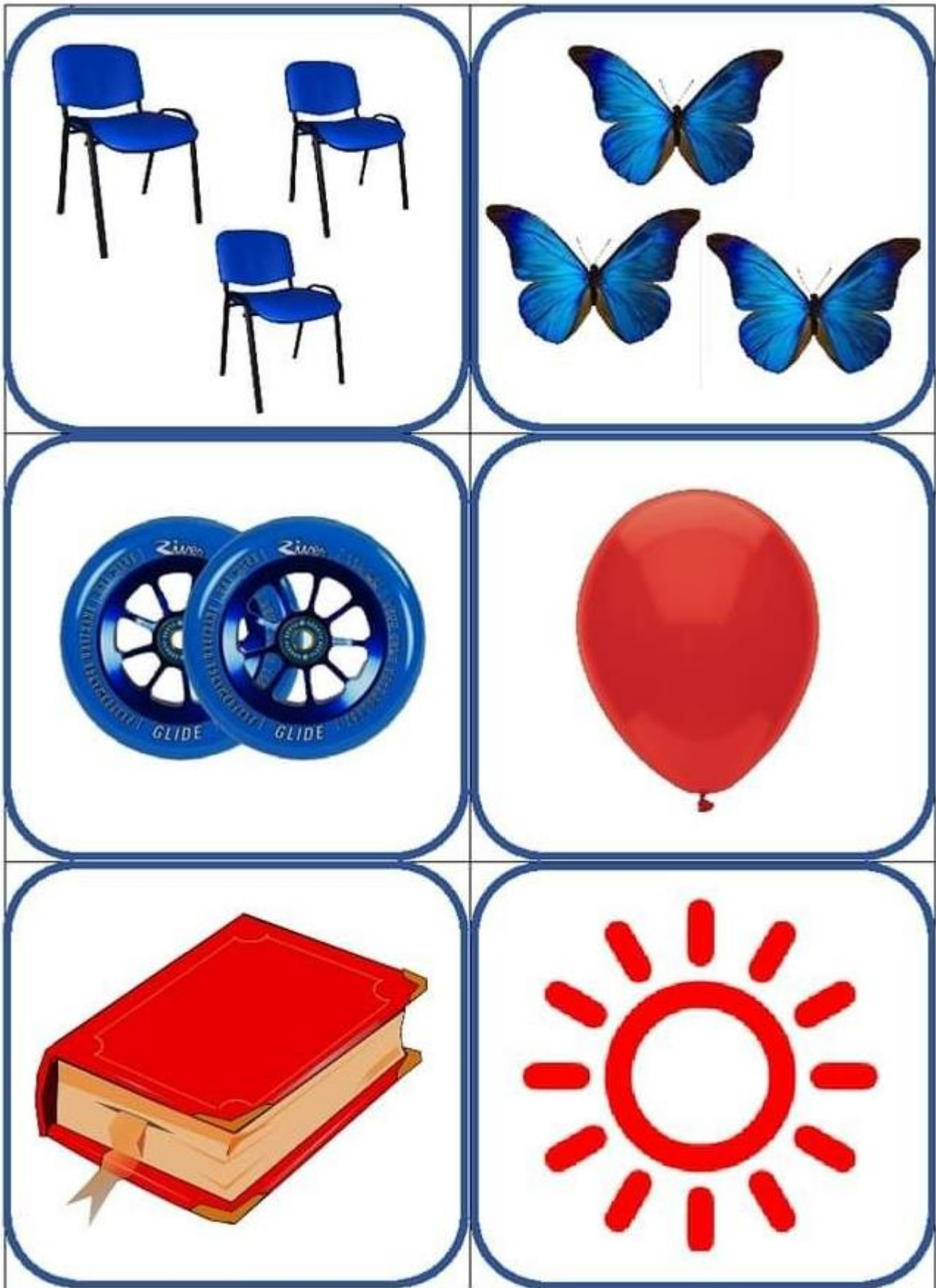
0-1 бал – продуктивність уваги дуже низька, стійкість уваги дуже низька.

За результатами роботи можна скласти графік продуктивності, відкладаючи по вертикальній осі кількість переглянутих за 30 сек. знаків, а по горизонталі – час. Якщо крива на графіку має тенденцію до деякого підвищення в кінці роботи, рівномірну висоту лінії в середині і невеликий спуск на початку – це нормальна крива розподілу уваги (можливі помилки при високому темпі роботи), з вираженим стійким періодом впрацьованості.

Якщо крива працездатності має різкі коливання по всій довжині або пониження в кінці роботи – це свідчить про стан швидкого виснаження уваги і сигналізує про певне неблагополуччя у психофізичному стані дитини (перенапруження від емоційних, фізичних чи інтелектуальних навантажень; соматичне захворювання або якісь інші причини виснаження або нестійкості уваги, наприклад відсутність мотивації, і т. д.).

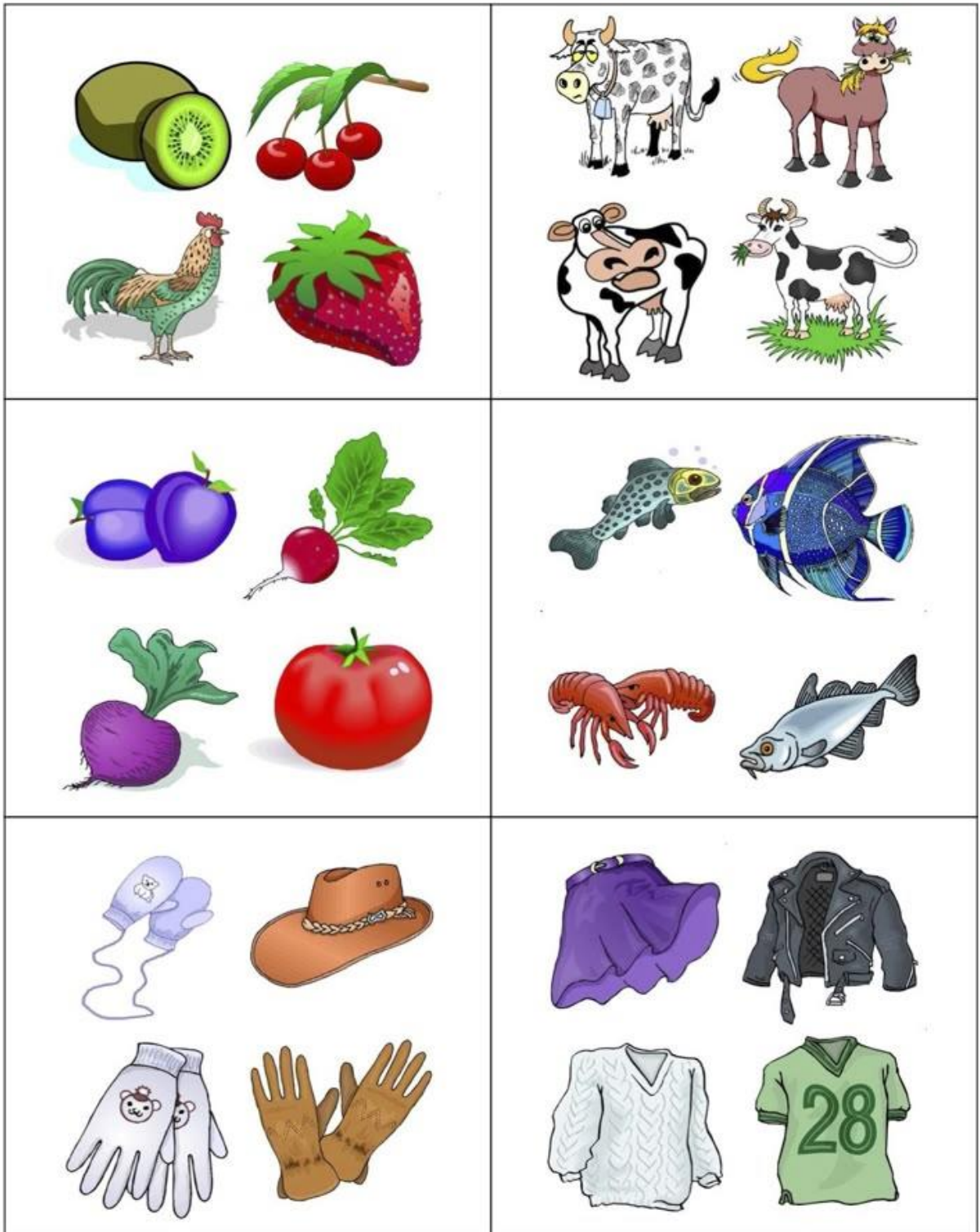
Тестове завдання червоне – синє

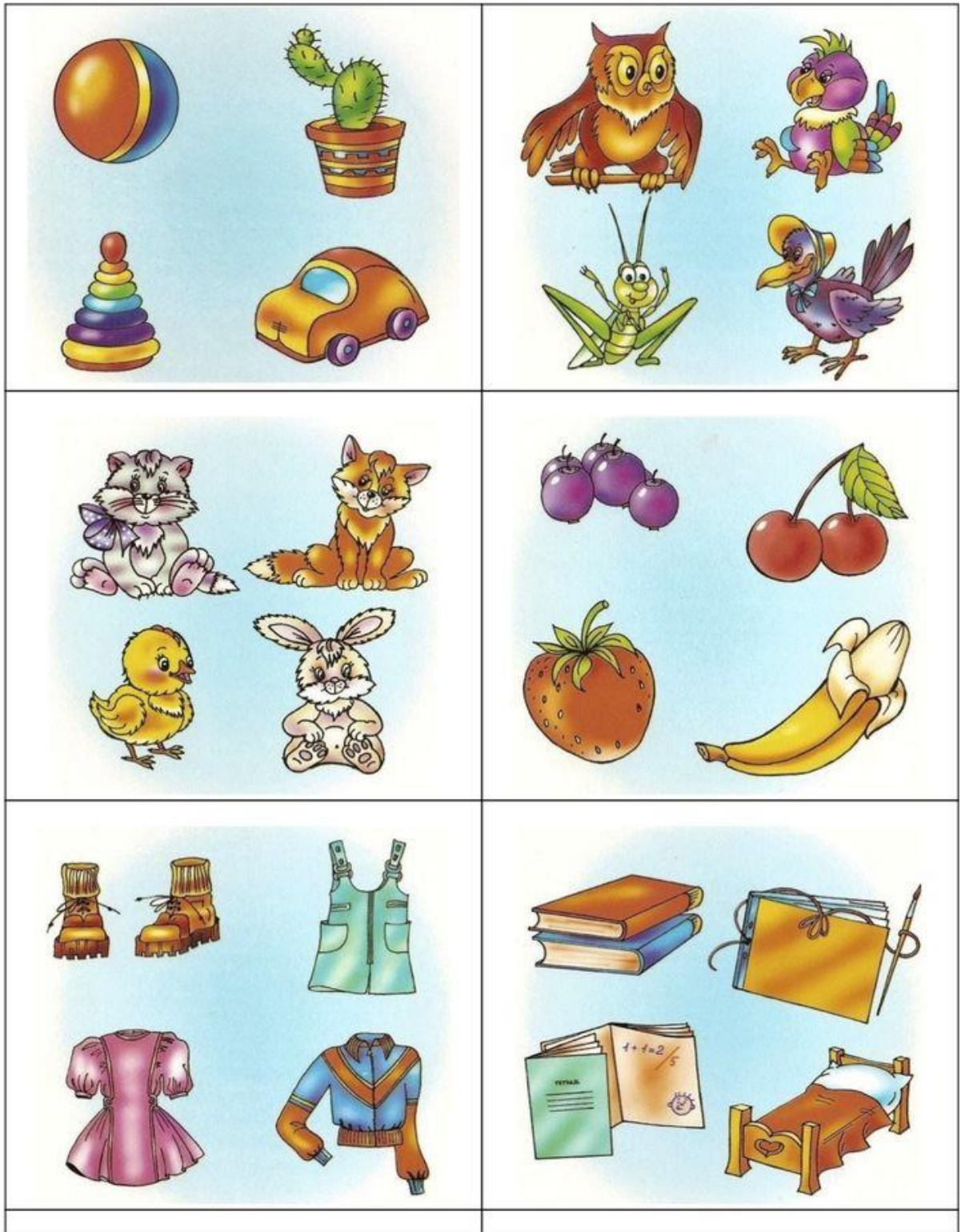

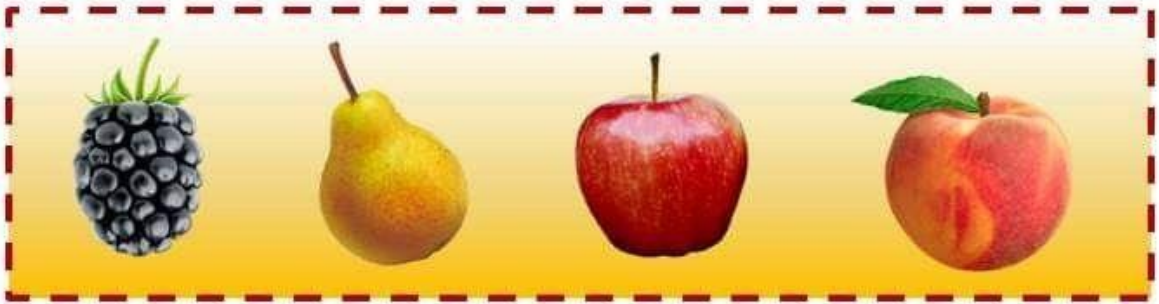
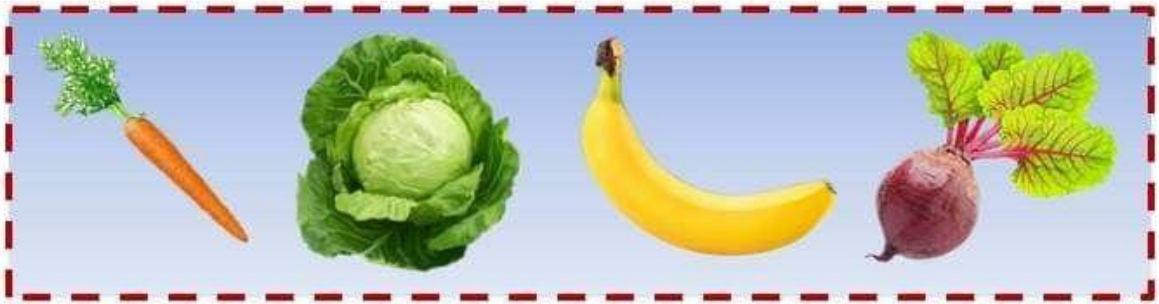

Знайди зайве

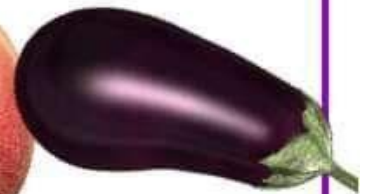

Що зайве?

OK

Що зайве?

OK

Що зайве?

OK

Що зайве?

OK

Що зайве?

OK

Що зайве?

OK

Що зайве?

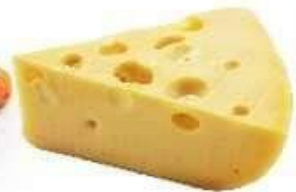
OK

Що зайве?

OK

Що зайве?

OK

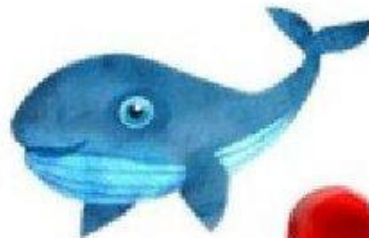

Знайди потрібний колір

Знайди предмети
зеленого кольору

Знайди предмети
синього кольору

Знайди предмети
жовтого кольору

**Знайди предмети
рожевого
колюору**

Сортування предметів

СОРТУЄМО

Розклади овочі і фрукти
у потрібні кошики

Мовленнєві вправи на слухову увагу

ЩО ЗА НІСЕНІТНИЦЯ?

ВИПРАВ МЕНЕ

ВНОЧІ СЯЮТЬ БЕРЕЗИ

В НЕБІ ЛІТАЮТЬ БЕГЕМОТИ

Ірина МАЙОРОВА

НА ВЕЛОСИПЕДІ ЇДЕ ЗЕБРА

У ВАЗІ СТОЯТЬ ВЕДМЕЖАТА

Ірина МАЙОРОВА

ЩО ЗА НІСЕНІТНИЦЯ?

ВИПРАВ МЕНЕ

**У ЗООПАРКУ МОЖНА
ЗУСТРІТИ ДИНОЗАВРІВ**

НА ПЛИТІ КИПИТЬ ЛОЖКА

Ірина МАЙОРОВА

**ВЗИМКУ ПРИЛІТАЮТЬ
СТРАУСИ**

**НА ДЕРЕВІ
ВИРОСЛА КУКУРУДЗА**

Ірина МАЙОРОВА

ЩО ЗА НІСЕНІТНИЦЯ?
ВИПРАВ МЕНЕ

ДОБЕРИ ПРАВИЛЬНЕ ДІЄСЛОВО

ВЕЛОСИПЕД БІЖИТЬ СТЕЖКОЮ

ЖЕНЯ КУПАЄТЬСЯ НА ДИВАНІ

Ірина МАЙДОРГА

ПЕКАР ВАРИТЬ ПИРІЖКИ

СЕРГІЙКО ГРИЗЕ В ЗОШИТІ

Ірина МАЙДОРГА

ЩО ЗА НІСЕНІТНИЦЯ?
ВИПРАВ МЕНЕ

ДОБЕРИ ПРАВИЛЬНЕ ДІЄСЛОВО

НА СТОЛІ ПЛАВАЄ ЧАШКА

МИЛОМ ЧЕШУТЬ РУКИ

Ілюстрації МАЙСОРОВА

МАМА СМАЖИТЬ БОРЩ

ДІТИ СПЛЯТЬ В КАРАОКЕ

Ілюстрації МАЙСОРОВА